

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier
Biblioteks- och informationsvetenskap

Uppsala universitetsbibliotek före 1694: Grundläggande problematik kring driften av ett tidigt akademiskt bibliotek

Theo Axner

Magister/Kandidatuppsats, 20 poäng, vt 2002
Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier
Handledare: Marie Lennersand

Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 112

ISSN 1650-4267

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	3
DEN IDÉHISTORISKA BAKGRUNDEN: STORMAKTSTIDENS LÄRDA SVERIGE	4
METOD: KÄLLOR OCH LITTERATUR	7
<i>Sekundär litteratur</i>	8
EN NOTIS OM CITATEN.....	9
2. HISTORISK ÖVERSIKT.....	10
UPPSALA UNIVERSITET	10
UNIVERSITETSBIBLIOTEKET	11
<i>Bibliotekets bestånd och utökning under 1600-talet</i>	12
<i>Bibliotekets organisation och verksamhet</i>	13
3. HISTORISK ANALYS	16
BIBLIOTEKARIEFRÅGAN.....	17
<i>I begynnelsen</i>	17
<i>De första bibliotekarierna: Tolfstadius, Alzinius och Granaeus</i>	19
<i>Loccenius</i>	20
<i>Schefferus och Verelius</i>	23
<i>Schütz</i>	23
<i>Örnhielm och Stiernberg</i>	26
<i>Summering</i>	27
LÅNEVERKSAMHET.....	28
<i>Studenter i biblioteket</i>	29
<i>Lånesedlar och annan oreda</i>	30
<i>Lånefejden under Schütz</i>	31
<i>Lugnet efter stormen</i>	34
<i>Summering</i>	34
KATALOG OCH INVENTERING	35
<i>Summering</i>	38
LOKALFRÅGAN	39

<i>De la Gardies donation och flytten till Gustavianum</i>	47
<i>Summering</i>	48
FÖRVÄRV OCH BESTÅND	49
<i>Dupletterna</i>	50
<i>Donationer och inköp under 1660- och 70-talen</i>	51
<i>Gallringsskandalen</i>	52
<i>Inköp under 1680-talet</i>	54
<i>De la Gardies bibliotek</i>	55
<i>De sista åren</i>	56
<i>Summering</i>	57
EKONOMI	58
<i>Loccenius' räkenskaper</i>	59
<i>Andra ekonomiska ärenden under 1680-talet</i>	63
<i>De sista åren</i>	64
<i>Summering</i>	64
4. AVSLUTANDE KOMMENTARER	66
<i>Universitetet, biblioteket och statsmakten</i>	67
<i>Förr och nu</i>	68
5. SAMMANFATTNING	69
6. REFERENSER	70
PRIMÄRA KÄLLOR.....	70
LITTERATUR OCH SEKUNDÄRA KÄLLOR.....	70

1. Inledning

De äldsta svenska forskningsbiblioteken är bland de tidigaste biblioteksinstitutioner i landet som existerar än idag och med vilka vi alltså har en mer eller mindre direkt historisk kontinuitet – som fallet är med många andra svenska institutioner. Redan när de grundades vid olika tidpunkter under 1600-talet formulerades mål för deras verksamhet som till stor del fortfarande är aktuella. I historiska översikter framhävs gärna kontinuiteten bakåt.

När man försöker betrakta det förflutna finns det (minst) två fallgropar att ramla i. Å ena sidan kan man – vanligen omedvetet - ta för givet att institutioner och företeelser som har samma namn som idag, eller som fortfarande existerar idag, alltid varit likadana och att kontinuiteten således är fullständig. I andra änden av skalan kan man utgå från att ingenting i det förflutna ens vore igenkännbart eller begripligt för oss. Att försöka hitta den rätta balanspunkten mellan dessa ytterligheter är alltid intressant.

För den här uppsatsens ändamål har jag valt att undersöka en sådan institution med rötterna i den tidigmoderna perioden, nämligen Uppsala universitetsbibliotek. Som ett av Sveriges äldsta forskningsbibliotek grundlades det med mer eller mindre klart formulerade mål, mer eller mindre direkt inspirerat av utländska förebilder. Vilka var målen, metoderna, problemen och förebilderna? I vilken mån har de levt kvar och vad har förändrats? I hur stor mån speglade biblioteket helt enkelt det samhällsskick och utbildningsväsen det var en del av? Förändrades det i takt med denna omvärld, eller snabbare eller långsammare?

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att genom att studera hur organisationen och driften av Uppsala universitetsbibliotek fungerade under dess tidigaste period (1620-1694) försöka nå fram till de fundamentala problem och frågeställningar som förelåg vid drivandet av ett tidigt forskningsbibliotek. Tidsavgränsningen är med nödvändighet präglad av ett visst godtycke. Jag har valt att dra gränsen vid den tidpunkt då

universitetsbiblioteket flyttade in i sina lokaler på Gustavianum, där det sedan förblev i över ett sekel.

Detta tidiga forskningsbibliotek kan naturligtvis inte betraktas isolerat från sin samtid och omgivning. Därför försöker jag även sätta in analysen i ett historiskt sammanhang där även andra aspekter av tidsperioden tas upp; framför allt är jag intresserad av att problematisera kring det svenska utbildningsväsendets och statens utveckling under 1600-talet, och hur universitetsbiblioteket påverkades av – och kanske påverkade – dessa faktorer.

Det är inte min avsikt att skriva en generell historik över Uppsala universitetsbibliotek eller, mer allmänt, 1600-talets utbildningsväsen. Min specifika utgångspunkt är just att försöka identifiera och framställa den grundläggande problematiken i bibliotekets verksamhet, såsom den uppfattades av de som var inblandade och så som vi kan utläsa den ur källorna.

Mot slutet av uppsatsen kommer jag även att göra en kortare hållen jämförelse med nutida förhållanden och söka paralleller och skillnader, eller om man så vill exempel på kontinuitet respektive förändring.

Några av de främsta frågeställningar jag sammanfattningsvis tar upp är alltså

- Vilka problem uppfattade universitets- och biblioteksledningen under den studerade perioden som fundamentala? Hur löste man dem? Förblev några av problemen olösta?
- Hur fungerade universitetsbibliotekets organisation, verksamhet och bestånd under perioden?
- Förändrades de grundläggande villkoren för bibliotekets verksamhet under perioden? I så fall, hur?
- Hur förhöll sig bibliotekets tidiga utveckling till den allmänna samhällsutvecklingen omkring det vid samma tid?

Det kan tilläggas att studien inte gör några anspråk på att vara heltäckande eller allmängiltig. Den blir ett stickprov som förhoppningsvis ändå kan bli belysande.

Den idéhistoriska bakgrunden: stormaktstidens lärda Sverige

Perioden som omfattas av den här studien sammanfaller med (större delen av) den svenska stormaktstiden. Detta var en tid då samhället, både i Sverige och det övriga Europa, genomgick omfattande och genomgripande förändringar. Ett nytt samhälle

höll på att ta form, där statsmakten inte bara intresserade sig för att i allt större detalj kontrollera undersåtarnas liv utan också, genom administrativa reformer och nya ämbetsverk, dramatiskt ökade sina faktiska möjligheter till direkt inflytande såväl över förvaltningen som över de enskilda medborgarna. För Sveriges del var det också, som det vedertagna namnet på epoken betecknar, en tid då landet trädde fram från sin obskyra plats som ett obetydligt rike i Europas bortersta utkant till att för en tid bli en av kontinentens stormakter. Sverige genomgick en explosiv kraftutveckling och expansion som behövde motsvaras av ett frenetiskt internt reform- och uppbyggnadsarbete. Statsnyttan blev ett begrepp och ett ideal som fick allt större betydelse.¹

Perioden är inte lika tydligt avgränsad och särpräglad vad gäller idé- och bildningshistoria. Ser man till lärdomskulturens innehåll och mål framstår stormaktstidens början som en fortsättning av reformationstiden – där finns inget dramatiskt skifte. Å andra sidan omfattades den intellektuella verksamheten naturligtvis i hög grad av de genomgripande samhällsförändringarna, men dessa förändringar kom främst att gälla de yttre betingelserna. Om den lärda kulturens innehåll, struktur och bildningsmål inte kan sägas ha genomgått någon grundläggande förändring i och med övergången till stormaktstiden var skillnaden desto större med avseende på villkoren för lärdomsverksamheten. Skillnaden var – inledningsvis – i första hand rent kvantitativ. Det var helt enkelt fler och fler svenskar som fick tillgång till högre utbildning och blev delaktiga i dess resultat. Undervisningsväsendet byggdes ut och rustades upp. Akademiska studier blev nödvändiga i många sammanhang på ett annat sätt än tidigare. Den nya utvecklingen var dramatisk efter “järnåren” under den svenska reformationstiden, då den andliga odlingen ofta varit satt på undantag. Omkring 1650 hade Sverige lyckats inta en ställning inte bara som militär stormakt utan också som en respektabel protestantisk kulturstat i omvärldens ögon.

Den här utvecklingen måste ses i ett större, internationellt perspektiv. Även om “stormaktstiden” början inte innebar något dramatiskt skifte i lärdom eller tänkesätt skedde stora förändringar under 1600-talets gång. Den s k naturvetenskapliga revolutionen ägde rum under denna tid, och resterna av den medeltida världsuppfattningen gick slutligen under. Den skolastiska världsbild som varit dominerande ännu vid 1600-talets början ersattes av en matematisk, mekanisk värld genom inflytandet från tänkare som Galilei, Descartes, Kepler, Harvey och så småningom Newton.

¹ Englund, Peter, *Ofredsår: om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt* (Stockholm 1993), s. 80-81; Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria: Stormaktstiden* (Stockholm 1975), s. 11.

Även den sociala och ekonomiska miljön förändrades på grundläggande vis under perioden, något som gick hand i hand med – och växelverkade med – de idémässiga paradigskiftena. Den begynnande merkantilismen och kapitalismen var en stark grogrund för upptäckter och kunskaper som ökade människans kontroll över naturen och omgivningen. Människan började sättas i centrum för världsuppfattningen på ett annat sätt än tidigare – något som skulle blomma ut mer fullständigt i och med upplysningen.

All denna utveckling kom sent och sakta till Sverige. Liksom tidigare var man beroende av vad man kunde inhämta från utländska förebilder. Det svenska stormaktstida lärdomsidealet var ambitiöst och vittomfattande men samtidigt djupt konservativt. Den allkunnige “polyhistorn” som var insatt i alla discipliner var idealet, men lärdomens stoff “utgjordes av en blandning av aristotelism och ortodoxi; några nya meningar tilläts inte.”² Allt höll sig inom ramen för det bestående och oföränderliga. Synen på teologi, filosofi, historia och naturkunskap var statisk och bevarande – alla ting intog sin oföränderliga plats i ett ordnat universum. Under periodens gång gjorde sig en stark spänning gällande mellan denna konservativa vetenskapssyn och de nya tankar som kom att introducera nya paradigmen och så småningom banade väg för upplysningen.³

Den svenska intellektuella och kulturella uppräckningen förblev i stor utsträckning ett redskap för statsnyttan. Satsningen på universitetet var till exempel i mångt och mycket praktiskt betingad. Riket behövde ett inhemskt lärosäte för att utbilda präster och lärare, för att undervisa folket i den rena evangeliska tron, och ämbetsmän för att bemanna den växande staten och förvaltningen. Samtidigt var det också ett mål i sig att lyfta Sverige ur dess efterblivna position och ge det status som en kulturnation enligt europeisk måttstock. Lärdomen var ett nödvändigt villkor för att staten skulle fungera.⁴ Universitetet var inte vetenskapliga institutioner i modern mening – de förväntades inte producera några nya upptäckter eller idéer utan framstod tvärtom som en bevarande faktor. Vetenskaplig forskning spelade länge en obetydlig roll; avhandlingar sammanfattade och framställde enbart etablerat kunskapsstoff och professorerna hade att förmedla de “rätta” grundsatserna “mer eller mindre i förbund med det europeiska kulturarv, som var gemensamt för alla bildade.”⁵

² Eriksson, Gunnar och Frängsmyr, Tore, *Idéhistoriens huvudlinjer* (Stockholm 1992), s. 111.

³ Lindroth (1975), s. 11-14; Eriksson & Frängsmyr, s. 110-112.

⁴ Englund, s. 86; Lindroth (1975), s. 18-19,

⁵ Lindroth (1975), s. 72.

Metod: källor och litteratur

Då den här uppsatsen behandlar universitetsbibliotekets tidiga utveckling ur ett historiskt perspektiv, grundar sig analysen i första hand på källstudier, i andra hand på sekundärlitteratur. I ett studium av de senare, men också av de förra, är det väsentligt att man intar en källkritisk hållning och så långt det är möjligt medvetandegör de sammanhang som källorna skapats i. Tolkningen av källor kan hjälpas eller underlättas genom att jämföra olika källor samt sätta in dem i sitt historiska sammanhang.

Uppsala universitetsbiblioteks äldsta historia är tyvärr inte så väldokumenterad som man kanske skulle kunna tro. Claes Annerstedt konstaterade i inledningen till sin historik över universitetsbiblioteket:

Källorna för bibliotekets historia flöda... vida sparsammare än mången torde föreställa sig. Institutionen själv har tyvärr ej alltid så väl, som den kunnat och bort, tagit vara på sina alster och därmed på sin historia, och om man något förr varit betänkt på... att av dess egna handlingar bilda ett ordentligt arkiv, skulle tvivelsutan mycket nu funnits i behåll, som just genom denna uraklåthenhet gått förlorat. På 1600-talet gjorde man ingenting för att bevara dess handlingar...⁶

Detta förhållande åtgärdades i viss mån från 1700-talet, men för den period jag undersöker finns alltså inget komplett arkiv bevarat. Flera av katalogerna från 1600-talet är också förlorade.⁷

Den mest omfattande primärkällan till universitetsbibliotekets äldsta historia är *Akademiska konsistoriets protokoll (Uppsala universitet: Akademiska konsistoriets protokoll. På universitets uppdrag utg. av Hans Sallander. Uppsala, 1968-. (Skrifter utgivna till Uppsala universitets 500-årsjubileum: I. Texter: 1. Konsistorieprotokoll))*. Det akademiska konsistoriet var universitetets ”styrelse”, bestående av de församlade professorerna, och utgjorde dess egentliga administrativa och judiciella organ.⁸ Dess protokoll, som börjat utges under de

⁶ Annerstedt, Claes, *Uppsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702* (Stockholm 1894), s. 4.

⁷ Annerstedt (1894), s. 4-5.

⁸ Lindroth, Sten, *Uppsala universitet 1477-1977* (Uppsala 1976), s. 44.

senaste årtiondena (hittills 23 band) är alltså universitetets ”styrelseprotokoll” och ger rika, om än ofta frustrerande ofullständiga, inblickar i dess löpande verksamhet. I konsistorieprotokollen återkommer frågorna om biblioteksärenden regelbundet 1600-talet igenom.

Konsistorieprotokollen är den primärkälla som jag huvudsakligen utgått från och byggt uppsatsen på. En kvantitativt stor del av arbetet med uppsatsen har bestått i att gå igenom, plocka ut och undersöka alla referenser till biblioteket och bibliotekarierna i de 20 band av protokollen som omfattar min studerade period (1627-1694). Efter att ha sammansatt en konkordans över samtliga referenser jag kunnat hitta har jag sökt dela in notiserna i problemområden, som jag därefter behandlat vart och ett för sig.

En annan primärkälla jag haft viss användning för, dock inte på långa vägar lika stor, är bilagan till Claes Annerstedts historik över universitetet, *Uppsala universitets historia: Bihang I: Handlingar 1477-1654* (Uppsala 1877), som innehåller ett antal officiella dokument från perioden.

Sekundär litteratur

Den största delen av mina sekundära källor utgörs av historiska texter, såväl institutionshistoriska texter om just universitetsbiblioteket som mer övergripande verk om bibliotekshistoria och svensk 1600-talshistoria.

Bland de institutionshistoriska artiklar och böcker som särskilt behandlat Uppsala universitetsbibliotek och som jag haft användning av kan nämnas Claes Annerstedts *Uppsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702*, Åke Davidssons *Uppsala universitetsbibliotek 1620-1790: en bildkrönika* (Uppsala 1971), antologin *I universitetets tjänst: Studier rörande Uppsala universitetsbiblioteks historia* (Uppsala 1977) samt, mer allmänt, Gösta Otterviks och Sigurd Möhlenbrocks *Svenska bibliotek: Historia, organisation, funktion* (Lund 1973). Värdefulla uppgifter om samtidens litteratur- och utbildningsväsen har jag fått från bl a Sten Lindroths *Svensk lärdomshistoria: stormaktstiden* (Stockholm 1975), Gunnar Erikssons och Tore Frängsmyrs *Idéhistoriens huvudlinjer* (Stockholm 1992) samt Peter Englunds *Ofredsår: om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt* (Stockholm 1993). Catharina Arvidssons och Magdalena Janssons magisteruppsats *Bibliotekskatalogens utveckling i Sverige från medeltid till nutid – sedd ur ett institutionsteoretiskt perspektiv* (Borås 2001) har också varit upplysande.

En notis om citaten

I uppsatsen, framför allt kapitlet ”Historisk analys” förekommer ett stort antal citat främst ur Akademiska konsistoriets protokoll, min huvudkälla. Jag har på min handledare Marie Lennersands inrådan valt att, för läsbarhetens skull, genomgående modernisera stavningen i dessa 1600-talstexter. Jag har inte ändrat några verbformer eller gjort några andra justeringar i språket.

2. Historisk översikt

I det här kapitlet ger jag en snabb översikt över den studerade perioden och de problem och utvecklingar som jag går närmare in på i kapitel 3.

Uppsala universitet

Uppsala universitet är det äldsta i Skandinavien och är, med undantag för Köpenhamns, Nordens enda medeltida universitet. Det är dock en sanning med modifikation. Universitetet grundades visserligen redan 1477, men efter att dess första kansler, ärkebiskop Jacob Ulfsson, avgått 1515 hade verksamheten legat nere under nästan hela det återstående 1500-talet. Först i och med Uppsala möte 1593 återupprättades universitetet och verksamheten upptogs.⁹ Nu var universitet formellt underkastat kronan men förblev knutet till kyrkan som det varit under sin första period; akademins egentlige styresman var ärkebiskopen, och domkapitlet och professorsförsamlingen var till största delen identiska. Verksamheten förblev också småskalig; vid Karl IX:s död fanns bara sex-sju professorer vid universitetet.¹⁰ Under de närmast följande åren hade universitetet - eller snarare prästerskapet och kretsen kring ärkebiskopen, som det ju i mycket sammanföll med - legat i konflikt med och onåd hos kungen, vilket ytterligare förvärrat dess tillstånd.¹¹

En verklig nystart och början på universitetets storhetstid kom i och med Gustav II Adolfs regering. I och med de reformer som nu genomfördes kom universitetet direkt under kronans kontroll; professorerna var nu statliga tjänstemän med uppgiften att genomföra dess kulturpolitik. Även sedan fler universitet tillkom (under 1600-talet samtliga i områden utanför det egentliga Sverige – eventuellt med undantag för Åbo beroende på hur man räknar) fungerade Uppsala universitet som ett slags svenskt riksuniversitet.

⁹ Frängsmyr, Tore, "Uppsala universitet". I *Nationalencyklopedin, band 19 [Uge-Vitru]* (Höganäs 1996), s 89.

¹⁰ Lindroth (1975), s. 15-16.

¹¹ Lindroth (1976), s. 36.

Mest omedelbart innebar 1620-talets reformer en förvandling och utökning av universitetets organisation. Antalet professurer ökades (i några steg) till 19, fasta kungliga stipendier för studenter inrättades och en kansler tillsattes för att tillvarata dess intressen inför kronan. Den förste universitetskanslern, riksrådet Johan Skytte, utnämndes 1622.¹²

Kanslern var akademins högste styresman och tillsattes av kungen. Därefter kom *prokanslern*, som alltid var identisk med ärkebiskopen; han kunde mer konstant bevaka professorerna och undervisningen. Universitetets "styrelse" utgjordes av de två *konsistorierna* - det större utgjordes av professorerna och var universitetets egentliga administrativa och dömande organ; det mindre skötte handläggning av löpande göromål. Det större konsistoriet valde rektor halvårsvis (i praktiken roterades ämbetet bland professorerna).¹³

Universitetsbiblioteket

Bland de första av de reformer som från 1620 omvandlade universitetet i grunden var just grundandet av universitetsbiblioteket. Innan dess hade de fått nöja sig med det gamla (och med tiden decimerade) domkyrkobiblioteket som var den enda offentliga boksamlingen i Uppsala.

Biblioteket grundades formellt av Gustav II Adolf genom ett brev den 13 april 1620, i vilket han donerade den boksamling som dittills inhysts i Gråmunkeklostret i Stockholm till universitetet. Brevet förordnade också att ett "stort och skönt rum" skulle inredas för biblioteket, att 200 riksdaler per år skulle anslås för nyinköp samt att en av professorerna vid universitetet skulle sköta om biblioteket.¹⁴ Boksamlingen ifråga omfattade resterna av de främsta medeltida klosterbiblioteken (framför allt delar av samlingarna från Vadstena kloster), Johan III:s efterlämnade boksamling och en del ytterligare böcker.¹⁵

Det dröjde dock minst ett år innan boksamlingen faktiskt överfördes, åtminstone delvis på grund av det faktum att det inte fanns någon lämplig lokal att ställa den i och inte heller några medel till nybyggnad. De lokaler som fanns var en krets förfallna gamla byggnader kring domkyrkan som Karl IX ställt till universitetets förfogande; de var dock i svårt behov av reparationer. Biblioteket kom att inhysas i ett av dessa hus

¹² Lindroth (1975), s. 19.

¹³ Lindroth (1976), s. 44-46.

¹⁴ Annerstedt (1894), s. 6.

¹⁵ Ottervik, Gösta och Möhlenbrock, Sigurd, *Svenska bibliotek: Historia, organisation, funktion* (Lund 1973), s.31.

väster om domkyrkan (byggnaden i fråga revs på 1700-talet), men det tog tid innan den operationen kunde slutföras; reparationerna påbörjades först 1622 och höll på i fem år.¹⁶

Bibliotekets bestånd och utökning under 1600-talet

Även om den inledande donationen var en imponerande samling var det ändå en blygsam grundval för ett akademiskt bibliotek och förslag inte långt som bas för forskning och vetenskapliga studier. Med grundandet hade också följt löfte om anslag för inköp av nya böcker, men det mest väsentliga bidraget till universitetsbibliotekets samlingar under dess första tid kom i form av krigsbyte. Bland de skatter som de svenska arméerna plundrade ihop under trettioåriga kriget och även senare fanns talrika tyska, polska, böhmiska och baltiska privatbibliotek som i mer eller mindre komplett skick fördes hem till Sverige. Under de första åren, fram till 1636, var det Uppsala universitetsbibliotek som fick hand om huvuddelen av de litterära krigsbytena. Annat hamnade i stifts- och gymnasiebiblioteken eller i drottning Kristinas privata bibliotek.

Det första sådana krigsbyte som donerades till universitetsbiblioteket var jesuitbiblioteket i Riga, som Gustav II Adolf erövrade och donerade redan 1622. 1648 hade samlingarna utökats till 8600 tryckta böcker och 1165 manuskript; bland dessa fanns dock ytterst få svenska verk.¹⁷

Efter 1636 minskade de litterära krigsbytenas betydelse för beståndsökningen vid universitetsbiblioteket. Under senare delen av seklet utökades det dock med flera betydande donationer, främst från Magnus Gabriel de la Gardie, som donerade såväl Codex Argenteus (Silverbibeln) och de isländska handskrifterna som så småningom hela sitt privatbibliotek på 4700 volymer.¹⁸ De privata donationerna var emellertid inte ett fullt så dominerande inslag i bibliotekets förvärv som de skulle bli senare, under 1700-talet.¹⁹

Förvärvet genom donationer och krigsbyte medgav inte så mycket till medveten policy; den förvärvspolitik biblioteket kunde utöva gällde inköpen, som alltså bara utgjorde en begränsad del av förvärvet. Här ansträngde man sig att iaktta ortodoxi på det teologiska området och endast köpa in renlärliga teologiska verk (samtidigt som

¹⁶ Annerstedt (1894), s. 7-8.

¹⁷ Lindroth (1975), s. 35; Annerstedt (1894), s. 16.

¹⁸ Lindroth (1975), s. 36.

¹⁹ Annerstedt (1894), s. 19-20.

biblioteket naturligtvis ägde mängder av katolsk litteratur från de bibliotek som erövrats från kontinentens kloster och biskopspalats).

Först 1692 fick universitetsbiblioteket genom en kunglig förordning rätt till ett friexemplar av svenskt tryck. Ursprungligen tillställdes detta påbud dock bara boktryckarna i Stockholm, Uppsala, Strängnäs och Västerås och det dröjde ytterligare 15 år innan förpliktelsen utsträcktes till hela riket. Sannolikt dröjde det också innan det hela började fungera ordentligt; i december 1698 klagar bibliotekarien Norrmannus i konsistoriet över att ”ännu ingen enda boktryckare, ej ens den i Upsala, ställt sig det kungliga brevet till efterrättelse.”²⁰

Medan beståndet ökade genom dessa olika typer av förvärv gick också en hel del av det gamla beståndet förlorat. Samlingarna förfors ganska svårt, delvis på grund av lokalproblemen (se nedan), men tydligen också på grund av oaktsamhet från universitetsledningens sida (i sin tur till viss del grundad i den rådande missaktningen för det katolska tidevarvets litteratur). Över 400 av de medeltida handskrifter som fanns upptecknade i 1641 års katalog gick senare förlorade.²¹

Bibliotekets organisation och verksamhet

Den tidiga organisationen av biblioteket var synbarligen ganska improviserad. Då biblioteket fått sin första lokal kunde det närmast beskrivas som ett handbibliotek för professorerna. Dessa hade inledningsvis mer eller mindre fri tillgång till böckerna för hemlån och kunde behålla dem mycket länge.²²

Upprättandet av en fungerande katalog inleddes genom ett beslut i konsistoriet 1628 men förblev ett tvisteämne i över tio år, och katalog- och registerfrågan var problematisk hela seklet igenom. Arbetet med katalogen gick långsamt på grund av resursbrist och så länge den inte fanns i nöjaktigt skick försvårades hela verksamheten.

Ett annat problem som upptog mycket av konsistoriets tid och energi under bibliotekets första tid var tillsättandet av en bibliotekarie (se vidare kapitel 3). I Gustav II Adolfs donationsbrev nämndes ingenting om någon bibliotekarietjänst som sådan; det förutsattes att någon av professorerna skulle sköta tjänsten vid sidan om sina övriga plikter.²³ Detta fungerade föga förvånande inte vidare nöjaktigt, vilket snart stod klart för universitetsledningen. Två ”inspectores bibliothecae” utsågs årligen

²⁰ Konsistorieprotokoll 1698-12-17. Citerad i Annerstedt (1894), s. 62.

²¹ Annerstedt (1894), s. 30.

²² Annerstedt (1894), s. 79; Andersson-Schmitt, s. 19.

²³ Walde, Otto, *De svenska bibliotekens historia* (Uppsala 1931), s. 164.

bland professorerna från 1631, och 1637 beslöts att en fast bibliotekarietjänst skulle inrättas. Detta drog dock också ut på tiden, inte minst på grund av att det saknades medel att betala en tillräcklig lön. Det dröjde till 1638 innan den förste bibliotekarien, Laurentius Tolfstadius, kunde tillsättas.²⁴

Låneverksamheten och policyn för hur denna skulle skötas var en annan återkommande, periodvis infekterad fråga. Även om universitetets första konstitutioner av 1626, som inte säger så mycket om biblioteket, var något otydliga i fråga om lånepolicy,²⁵ var meningen att både lärare och studenter skulle ha nytta av biblioteket. Det förelåg dock länge en betydande oreda i praktiken, inte minst som många av professorerna hade för vana att låna och behålla böcker mer eller mindre på livstid. Det förekom ofta att professorerna lånade böcker vidare till studenter, och själva lånehanteringen fungerade oregelbundet och svårövertakat. Först 1682 genomdrevs konsekvent att alla lån skrevs upp i en ”lånebok”; tidigare hade små beställningsbiljetter använts, vilka hade en omvitnad tendens att komma bort.²⁶

Lokalfrågan förblev ett problem som plågade biblioteket hela seklet igenom. Den första lokalen var redan från början bristfällig – trång, fuktig och med dålig luft²⁷ – och som kommer att framgå blev lokalproblemen något av en refräng i konsistoriets biblioteksdiskussioner. Drottning Kristina planerade 1648 ett ”kunskapspalats” i Uppsala, beläget där universitetshuset nu ligger, där även universitetsbiblioteket skulle ha inhysts i överdådiga lokaler. Hela projektet avbröts emellertid på grund av kronans dåliga finanser.²⁸

Under 1600-talets senare hälft fortsatte man försöka hitta lösningar; ritningar och planer gjordes upp för att resa en ny biblioteksbyggnad, reparera eller bygga färdigt tidigare hus eller förbinda byggnader. De dåliga lokalerna medförde inte bara praktiska olägenheter för verksamheten utan också att många böcker helt enkelt förstördes – men finansieringen var ett svårt problem för nybyggnadsplanerna. Ny- och färdigbyggnad av ett halvfärdigt hus som skulle bli ny bibliotekslokal inleddes 1678 och pågick i omgångar (1678-79 och 1684-85) innan det nya huset till slut revs 1691.²⁹

De la Gardies stora biblioteksdonation 1686 underströk det akuta behovet av nya, större och bättre lokaler. Till slut kom man på att höja taket på Gustavianums övervåning och använda den. Karl XI godkände och anslog medel till planen. De nya

²⁴ Andersson-Schmitt, s. 20.

²⁵ Annerstedt (1894), s. 64.

²⁶ Annerstedt (1894), s. 67-68.

²⁷ Annerstedt (1894), s. 26.

²⁸ Annerstedt (1894), s. 26.

²⁹ Annerstedt (1894), s. 27-29.

lokalerna stod klara 1693, men överflyttningen blev omständlig och besvärlig (se vidare kapitel 3).³⁰ Jag har som sagt, måhända godtyckligt, valt bibliotekets inflyttning i Gustavianum 1694 som slutpunkt för den historiska avgränsningen.

³⁰ Annerstedt (1894), s. 47-48, 50-51.

3. Historisk analys

Som redan konstaterats i inledningen (se s. 6) står det en begränsad mängd primärkällor till omedelbart förfogande för universitetsbibliotekets tidigaste historia. Den mest omfattande och användbara är Akademiska konsistoriets protokoll, som jag huvudsakligen utgått från.

Jag har valt att lägga upp min framställning tematiskt snarare än som en strikt kronologisk redogörelse. Dels skulle en sådan bli svåröverskådlig och ganska rörig; dels förefaller det mig naturligt att, eftersom uppsatsens fokus ligger på de grundläggande problemen och frågeställningarna som 1600-talets universitetsbibliotek ställdes inför, bryta ned framställningen i olika problemområden och ta upp dem till granskning vart och ett för sig.

Under min genomgång och studium av protokollen visade det sig att de flesta av referenserna till biblioteksärenden naturligt föll in i underområden, som bildade egna teman och trådar vilka vävdes om och i varandra. Naturligtvis måste indelningen ändå präglas av ett visst godtycke; till exempel har jag slagit samman en del närliggande ämnen och behandlat dessa gemensamt. Det är ju till exempel på intet vis självklart att bibliotekets katalog måste behandlas sida vid sida med dess inventeringar, och det kan också diskuteras i vilken utsträckning de ekonomiska frågorna går att frikoppla från till exempel lokal- och bibliotekariefrågorna. Likväl hoppas jag att min indelning är praktisk och funktionell.

De huvudsakliga problem och frågeställningar jag valt att bryta ned framställningen i, och behandlar nedan, är alltså:

- *Bibliotekariefrågan.*
- *Låneverksamheten och –organisationen.*
- *Katalog och inventering.*
- *Lokal- och byggnadsfrågan.*
- *Förvärv.*
- *Ekonomi.*

Bibliotekariefrågan

Ett problem som hemsökte universitetsbiblioteket från första början var *bibliotekariefrågan*, under de första åren det mest akuta problemet man hade att handskas med. Tack vare oklarheter vid bibliotekets första grundande fanns ingen färdig lösning på frågan utarbetad, både vad gällde hur biblioteket skulle skötas, vem som skulle göra det och hur denne skulle avlönas. Att finna en fungerande och regelbunden lösning på detta tog årtal.

I begynnelsen...

Från början fanns ingen särskild heltidsbibliotekarie tillsatt. I Gustav II Adolfs donationsbrev förutsätts att en av professorerna ska sköta biblioteket vid sidan om sina övriga sysslor; inga pengar anslogs till avlöning.³¹ Då tjänsten innebar extra arbete utan ersättning var den föga attraktiv och roterades tätt; under 1620-talet innehades den bl a av matematikprofessorn Nicolaus Myliander, teologie professorn Johannes Lenaeus och akademisekreteraren Petrus Enstadius.³² Efter Enstadius' avgång 1627 stod tjänsten vakant. Två "inspectores bibliothecae" tillsattes emellertid och hade ansvar för biblioteket; 1626 var dessa Sveno Jonae, magister i hebreiska, och Olaus Laurelius, sedermera biskop i Västerås.³³ Ämbetet tycks ha roterats mellan magistrar av de olika fakulteterna,³⁴ ett förfarande som var i allmänt bruk vid universitetet. Arrangemanget var otillfredsställande för alla inblandade. Det obetalda arbetet med biblioteket skyfflades runt så tätt som möjligt, och då ingen enskild tog ansvar för biblioteket försumrades det svårt.³⁵

1631 började det på nytt talas om att tillsätta en bibliotekarie. Ärkebiskopen (som ju även var prokansler) föreslog den 16 mars att "en viss bibliothecarius bleve, som på en tid bleve där vid, och kunde dess bättre akt där på hava, sedan han van vore där med och allt uti god ordning disponerade".³⁶ Förslaget väckte allmänt bifall och frågan började diskuteras. Skulle man göra en av de nuvarande biblioteksinspektorer till ordinarie bibliotekarie eller tillsätta en ny tjänst? Konsistoriets allmänna mening lutade åt det senare förslaget:

³¹ Utdrag ur Gustav II Adolfs resolution om Universitets- och skolväsendets ordnande, Uppsala 1620-04-13. I Annerstedt, C. *Uppsala universitets historia: Bihang I: Handlingar 1477-1654* (Uppsala 1877), s. 155.

³² Annerstedt (1894), s. 11.

³³ *Akademiska konsistoriets protokoll* (Uppsala 1968): I, s. 5.

³⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll* I, s. 7.

³⁵ Annerstedt (1894), s. 11.

³⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll* I, s. 140.

Då sades att en professor icke kunde sitta där 2. timmar om dagen, som det eljest krävdes, för deras skull som där läsa ville. Därföre tycktes rådeligast att någon annan komme där till.³⁷

Frågan följdes upp under våren och diskuterades vidare i flera omgångar.³⁸ Man kom fram till att rektor ska komponera en lista över de uppgifter som ska gälla för bibliotekarien. Den 7 juni presenterades så kravlistan i konsistoriet:

Uppläste Rector requisita a futuro Bibliothecario servanda, ibland vilka andra vore desse: tituli singulis inscribantur libris, tersi servantur cum omnium catalogo, cuiusque facultatis libri seorsim servantur. Disputationes reserventur, certis horis ante- et pomeridianis compareat, mutuos quos dederit, in abaco parieti affixo signabit, discessurus rationem omnium redder.³⁹

Sveno Jonae, som tidigare varit biblioteksinspektör, åtar sig efter viss tvekan och förbehåll att ta tjänsten ”var ingen annan ville”, på villkor att han får en katalog och böckerna levererade.⁴⁰ Det verkar dock inte ha blivit fråga om några långvariga tillsättningar, men på grund av det glesa tidiga källmaterialet är det svårt att dra några slutsatser. I maj 1633 föreslår ärkebiskopen att Isaac Lundius, ”som nu utan läghenhet var”, ska bli bibliotekarie;⁴¹ tre år senare finner vi att ”D. Wallius och M. Bringius [är] Bibliothecarii constituerade [tillsatta].”⁴²

I april 1637 talar rikskanslern Axel Oxenstierna i konsistoriet och ”sade sig vilja göra en relation om Biblioteket för den höglövlige Regeringen, och betänka huru där med bäst kan beställas och anordnas”. Han förordar bland annat att en fast bibliotekariebefattning bör inrättas: ”En viss Bibliothecarius skall förordnas, vilken intet annat ämbete bekläder, den ock stadigt där vid bliva skall”.⁴³ Året därpå finner universitetskanslern Johan Skytte att konsistoriet trots rikskanslerns förordan ännu inte utsett någon bibliotekarie och ”befallte allvarligen, att Professores ville strax välja någon där till, och honom hos Regeringen recommendera, till att bekomma där på confirmation, på det Biblioteket må hava den usum... det till Academien förärat

³⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 150-151.

³⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 152, 153-154, 167.

³⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 159. Fritt översatt lyder kravlistan: ”Titlarna till varje enskild bok må skrivas ned, alla de oförstörda exemplaren må bevaras och katalogiseras, och varje fakultets böcker må förvaras för sig.”

⁴⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 168.

⁴¹ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 273.

⁴² *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 295.

⁴³ *Akademiska konsistoriets protokoll: II. 1637-1640*, s. 38.

haver.”⁴⁴ Kanslern lovar också att utverka en skäligen lön till bibliotekarien (”så stort salarium... att han där av kan hava sitt uppehälle, och där vid allena stadigt bliva”).

Detta visar sig lättare sagt än gjort. I augusti 1638 begär man i en skrivelse till drottning Kristina medel till att avlöna en bibliotekarie:

Efter H. Excellens Riksens Kansler uppå H:nes M:ts nådiga behag och vilja haver befallat, att en särdeles Bibliothecarius skulle förordnas, som allenast vid den tjänsten stadigt bliva, och dess fruktsamligaste sitt arbete förrätta kunde, därför haver Professores med Procancellarii inrådande och samtyckio först in Majo [stora konsistoriet] invarande års till samma ämbete en tjänlig man, till vidare högste överhetenes ratification utvalt och constituerat. Ty begäres ödmjukeligen, att H:nes K. M:t ville nådeligen där till sådant stipendium deputera, där med han kan nödortfeligen uppehållen bliva.⁴⁵

De första bibliotekarierna: Tolfstadius, Alzinus och Granaeus

Laurentius Tolfstadius, som tillsatts som biblioteksinspektör den 2 maj samma år,⁴⁶ blir så småningom bibliotekarie – tydligen är han tillsatt i oktober 1638, då rektor begär att biblioteket skall ”med första... bibliothecario antvardas”.⁴⁷ Inspektörerna tycks vara i färd med en inventering som dragit ut på tiden;

Lönefrågan tycks inte nå något avgörande. I januari 1639 begär Tolfstadius ”att bekomma sådan löön, där med han sigh i sitt ämbetet föda och försörja kan.”⁴⁸ Då akademins budget redan är lagd för året går den inte att ändra, men i juli anhåller man hos drottningen om ”att Bibliothecarii och Notarii academici lön förökas kunde”,⁴⁹ en begäran som upprepas i augusti.⁵⁰

Tolfstadius’ funktion som bibliotekarie försvåras av problemen kring avlöning. I december 1639 beklagar han sig över ”den stora möda och arbete, som han i detta året med Biblioteket haver utstått, att det till någon ordning ställa” och begär att för nästkommande termin få lön både som bibliotekarie och för ”adiunctura theologica”.

⁴⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 106.

⁴⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 153-154.

⁴⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 137.

⁴⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 164.

⁴⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 193.

⁴⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 238.

⁵⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 241.

Detta kan inte utan vidare medges och Tolfstadius avgår därför som bibliotekarie. Hans efterträdare blir Christiern Alzinus.⁵¹

Denne blir inte heller så långvarig; 1641 har han lämnat posten.⁵² Hans efterträdare Haqvinus Andreae Granaeus måste förbinda sig att behålla posten i fyra år:

Och sedan Consist. hade för gott funnit, att Bibliothecarius som antagen varder, skaffar sig nöjaktig caution, och eljest skriftligen sig föröbligerar, att han där vid ständigt vara måtte i fyra år åt minstone, medan det synes skadeligt så ofta dess personer ombyta, blev Dn. Haqvinus för bekvem, skickelig och där till brukelig erkänd.⁵³

Loccenius

Härpå följer tio års tystnad i protokollen. Den skytteanske professorn, historikern och retorikern Johannes Loccenius har tillträtt som bibliotekarie 1648.⁵⁴ Vid det här laget har bibliotekarietjänstens lön och förmåner höjts till att motsvara professorernas.⁵⁵ Det har beslutats att två ”amanuenser”, studenter som uppbär stipendier, ska tillsättas som förstärkning åt bibliotekarien;⁵⁶ men 1653 har man bara en, Laurentinus. Loccenius ”måtte låta contentera sig med en i den tjänst, till dess Academiae stat kommer sig före igen”.⁵⁷ Av senare uppgifter framgår att avlöningen av bibliotekarien delvis sker i form av avkastningen från något eller några av de hemman universitetet äger.⁵⁸

Avlöningen är uppenbarligen ett problem även för amanuensen. Laurentinus begär vid upprepade tillfällen ökad ersättning.⁵⁹ I april 1654 förklarar konsistoriet att man ”kan intet efterlåta något över det Illustrissimus Cancellarius om dem förledet år förordnade”,⁶⁰ i juli året innan beviljades dock dubbelt stipendium för två amanuenser,⁶¹ vilket tycks bekräftas mer permanent 1655: amanuenserna får behålla

⁵¹ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 268.

⁵² *Akademiska konsistoriets protokoll III: 1641-1649*, s. 31, 32.

⁵³ *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 32.

⁵⁴ Annerstedt (1894), s. 21.

⁵⁵ Andersson-Schmitt, s. 21; Annerstedt (1894), s. 12.

⁵⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll IV: 1650-1655*, s. 140.

⁵⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 150.

⁵⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV: 1680-1681*, s. 307, 337, 414.

⁵⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 115, 129, 140, 209, 222.

⁶⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 209.

⁶¹ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 163.

sitt dubbla stipendium ”så framt in actis finnes så slutet vara”.⁶² Amanuensernas tjänsterum tycks också vara en kinkig fråga, som kommer upp vid några tillfällen.⁶³ I januari verkar man nå en lösning; Axel Oxenstierna, som vid det här laget även är universitetskansler, förklarar:

Såsom jag förnimmer av D. Doctoris relation om arbetet, kunde väl behövas att amanuenses bibliothecae blevo tvenne, men bägge kunna de näppeligen oppsättas på staten, utan den ene av dem måtte vara ex numero stipendiariorum och förobligeras att låta bruka sig här till.⁶⁴

Under åren 1655-1662 är det åter tyst i protokollen om bibliotekariefrågan; under 1662-63 förekommer några rutinnotiser om tillsättning och avlöning av amanuenserna.⁶⁵ I maj 1663 behöver en ny amanuens tillsättas på grund av ”Laurentini bortresa här ifrån”, och de la Gardie har rekommenderat en viss Carolus Vallinus. Loccenius, som inte är bekant med denne sedan tidigare, vill veta konsistoriets åsikt ”om icke någon caution [säkerhet] av honom begäras skall emedan han ogift är, och skall likväl hela Biblioteket sig anförtrott hava när jag icke hinner alltid vara med.” Efter att Olof Rudbeck lovat att ”cavera för [sörja för] hans trohet och flit uti samma ämbete så länge han ogift är” antas Vallinus till tjänsten, avlägger sin ed och ”förmantes till trohet och flit”.⁶⁶ Möjligen kan man utifrån dessa diskussioner gissa att det förekommit någon form av oegentligheter eller slarv under Laurentinus’ tjänstetid som amanuens. I juni 1663 begär också Loccenius fört till protokollet att han ”vill intet svara till de böcker som genom Laurentini vållande bortkomne äro av Biblioteket”.⁶⁷

I juni 1666 noteras att bibliotekarien blir en av universitets två *inspectores typographiae*; huruvida detta är en nyordning eller redan varit sed sedan länge är svårt att utläsa.⁶⁸

Titeln vicebibliotekarie förekommer senast 1671 då en sådan omnämns i konsistoriet; det är emellertid oklart om någon ”vice Bibliothecarius” faktiskt är tillsatt.⁶⁹ Det mesta tyder på motsatsen; i oktober 1675 uppmanar rektor konsistoriet att ”utse någon tjänlig man till vice Bibliothecarium, som Acad:n kunde ha heder och

⁶² *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 295.

⁶³ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 55, 154, 163.

⁶⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 255.

⁶⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll VI: 1661-1663*, s. 144, 175.

⁶⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 210-211.

⁶⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 212.

⁶⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 314; *IX*, s. 113.

⁶⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll IX: 1671-1672*, s. 90.

nytta av.” Magister Olaus Nezelius har anmält sig till tjänsten, och ”efter han en tjänlig man här till synes, som både har rest och eljest lagt sin tid på rem bibliothecariam [bibliotekets ärenden], har ock fått en recommendation till Kgl. Biblioteket” tillstyrker rektor att han ”komme i närmest betänkande här till”. Saken diskuteras fram och åter men man kommer snabbt fram till att en tillsättning måste ske:

DD. Skunck: Consist:m måste likväl göra sitt till, efter det själv utlätst sig om Biblioteket, och särdeles om en fullkomligare indice [register], då R. Cantzleren här var, skulle vi nu fördenskull, när lägenheten vacerar, och en tjänlig man anbjuder sig där till, intet tala där om, så lärer det i längden komma på vårt ansvar.⁷⁰

Konsistoriet rekommenderar Nezelius till kanslern. I december kommer dennes svar: Wallerius får kvarstå som amanuens, medan Nezelius får tjänsten som ”vice Bibliothecarius, som i h. Doc. Loccenii höga ålder kan draga den försorg om Biblioteket som fordras”. Rikskanslern har också ”tillagt Mag. Nezelio tvenne stipendia, och att Acad:n där igenom ej må graveras, lovar H:s HögGr. Excell:s hålla de proprio i stället tvenne studenter”.⁷¹ Båda dessa kallas i maj 1676 att avlägga sitt *juramentum*; först därvid tillträder de officiellt.⁷²

I november 1676 får Nezelius kunglig fullmakt att tillträda som bibliotekarie efter Loccenius’ (tydiligen väntade) frånfälle; han bekräftas samtidigt som vicebibliotekarie.⁷³ Vid samma tid utbryter en kontrovers över att han under Loccenius’ sjukdom lagt sig till med dennes plats i gudstjänsten, fastän han inte är professor – tydiligen ett allvarligt etiketsbrott (protokollet påminner om att ”consit:s klarligen cap 10 förordnar Bibliothecarius, om han icke är Professor, efter Secret:m rummet”) som föranlett protester från såväl borgmästaren som befallningsmannen på slottet. Efter ingående diskussionstillhålls Nezelius att avstå från platsen.⁷⁴

Möjligen har detta uppträde betydelse för det faktum att Nezelius inte får efterträda Loccenius trots allt. Efter att denne dött 1677 utnämns i stället hans svärson, den skytteanske professorn, klassiske filologen och historikern Johannes Schefferus.⁷⁵ Enligt den kungliga fullmakten ska Nezelius ”som varit förtröstad på succession till Bibliothecarii tjänsten” kompenseras genom att ”vid någon först

⁷⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XI: 1675*, s. 373-374..

⁷¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XI*, s. 405.

⁷² *Akademiska konsistoriets protokoll XII: 1676-1677*, s. 87, 91-92.

⁷³ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 189.

⁷⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 189-191, 207.

⁷⁵ Annerstedt (1894), s. 25; Lindroth (1975), s. 206.

vacerande [ledig] och honom anstående profession ihugkommas och där till recommenderas".⁷⁶

Schefferus och Verelius

Loccenius' trettio år långa ämbetsperiod har inte lämnat några framträdande spår för bibliotekets räkning; hans arbete hade försvårats av hans höga ålder och småningom vacklande hälsa, hans egna författarskap samt bristen på fungerande lokaler och kompetent hjälp.⁷⁷ Hans efterträdare Schefferus griper sig däremot energiskt an med biblioteksarbetet. Han begär nya inventeringar och reparationer,⁷⁸ ställer flera frågor i konsistoriet om pengar, lokaler och utlåning och rapporterar att den gamla katalogen försvunnit.⁷⁹ Flera projekt påbörjas, bl a uppordning av oavslutade räkenskaper, nya register och inköp av skrivmaterial.⁸⁰ Olyckligtvis blir hans tjänstperiod kort – han avlider redan i mars 1679.⁸¹

Schefferus efterträds av Olaus Verelius, professor i "antikviteter" (dvs svensk fornhistoria), som enligt Annerstedts omdöme "med all sin lärdom och alla sina förtjänster i övrigt, särskilt om fosterlandets historia, språk och fornkunskap var en ganska ensidig man".⁸² Han lämnar heller inte stora spår i protokollen. I juni 1681, över två år efter hans tillträde, framgår att han fortfarande inte avlagt sitt juramentum: "Han är där om påmint, och skall ske med första."⁸³ Det sker slutligen i augusti samma år.⁸⁴ Inte långt därefter avlider även Verelius.

Schütz

Tillsättningen av Verelius' efterträdare Henrik Schütz åtföljs från första början av stor uppståndelse och kontrovers, ett tillstånd som präglar konsistoriet under hela dennes ämbetsperiod (1682-87). Schütz, som nyss utnämnts till teologie professor, har fått sin utnämning direkt från kung Karl XI, i strid med sedvanlig praxis vid universitetet, vilket från första början väcker upprörda känslor. Annerstedt skriver:

⁷⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII: 1678-1679*, s. 19.

⁷⁷ Annerstedt (1894), s. 21.

⁷⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 117.

⁷⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 136-137.

⁸⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 147-148.

⁸¹ Annerstedt (1894), s. 25.

⁸² Annerstedt (1894), s. 31-32.

⁸³ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 358.

⁸⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 379-380.

Konfliktens innersta orsak... var i botten ej annat än en genklang vid universitetet av den strid, som nyss utkämpats på samhällets höjder och som nu fortplantade sina verkningar i alla riktningar. Schütz var en av det nya systemets män, en av dessa icke alltid så sympatiska personligheter, med vilka det kungliga enväldet skoningslöst genomförde sitt verk.⁸⁵

En sådan direktutnämning – tydligen hade Schütz vid nyheten om Verelius' död helt enkelt begett sig direkt till kungen och ansökt om tjänsten – stod som sagt i strid med ”konstitutionernas bud om förslags uppsättande av konsistorium och kanslerns hörande” och ”måste... särskilt reta M. G. De la Gardie och Olof Rudbeck, vilken senare hos kanslern anmält sig som sökande till platsen”.⁸⁶ Mindre än en vecka efter utnämningen skickar sekreteraren ett protestbrev till riksdroten.⁸⁷ De närmaste veckorna diskuteras ärendet livligt i konsistoriet. Kanslern håller ett långt anförande och är starkt upprörd över att ha förbigåtts; han återger bl a ett samtal han haft med Schütz då han fått reda på utnämningen:

Något där efter, lät jag kalla in honom, och talte honom sålunda till, att det brev som ifrån Hans Kungl. Maj:t om hans person ankommit, stodo oss intet till att scrupulera, utan underdånigst efterleva, skall ock jag hjälpa där till, att I där vid mågen bliva maintinerad, dock kan jag intet annat än behörigen Eder förehålla, den inconvenience, som I vid dess ambierande brukat, i det I utan den ringaste communication med mig och Consistorio, det sökt. Ehuru väl jag för min person är icke så mån om äran, så bör mig likväl för mitt ämbetes skull tala där på, sed transeant haec cum caeteris erroribus [men de förbigår detta med övriga fel]. Jag hemställer Eder själv att betänka, om I icke här utinnan gjort emot Eder ed, och den vördnad I ären Consistorio skyldig. Nog kunde I ock betänka, det tillstånd vid Acad:n är, och att I där på sådant sätt skulle draga över Eder alles hat och avund.⁸⁸

Kontroversen fortsätter då Schütz utnämning och lön diskuteras.⁸⁹ Bl a uppkommer frågan om ett prebendehemman som Verelius innehaft men efter hans död återgått till universitetet;⁹⁰ Schütz anser sig ha rätt till det med hänvisning till att ”om H:s Kungl. Maj:t tillagt mig allt det som min antecessor innehaft, så är det inte obilligt, att jag

⁸⁵ Annerstedt (1894), s. 38.

⁸⁶ Annerstedt (1894), s. 39.

⁸⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XV: 1682*, s. 10.

⁸⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 12.

⁸⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 36.

⁹⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 9.

praebendehemmanet hava skall, jag begär intet något oskäligt, men reserverar mig den rätt som H. Kungl. Maj:ts brev mig benåder”.⁹¹ Efter ytterligare diskussion går han emellertid med på att frivilligt avstå från hemmanet ”ehuru väl jag mycket gott skäl har att begära det”.⁹²

Hela affären kan, som Annerstedt påpekar, ses som en illustration hur den nyblivet enväldiga statsmakten griper in i det tidigare ganska självständiga universitetets affärer. Tidigare under seklet hade det antagligen varit otänkbart att kungen på dylikt sätt ”körde över” konsistoriet och tillsatte en viktig ämbetsman utan att rådfråga eller ens informera universitetskanslern i förväg.

Under sin femåriga ämbetsperiod går Schütz nitiskt in för att bevaka statens rätt – det är inte reduktionens tidevarv för inte – och efterhålla oegentligheter vid universitetet. Såväl denna ambition som hans aggressiva beteende för honom ständigt i öppen konflikt med kanslern och konsistoriet; särskilt går han oförtröttligt till angrepp mot ”det i hans ögon godtyckliga regemente, som flera av professorerna och främst naturligen Olof Rudbeck här syntes honom hava tillåtit sig”.⁹³ Under de föregående årtiondena, särskilt 1660-talet, hade Rudbeck intagit en mycket stark och självständig maktställning vid universitetet, först som rektor och senare som kurator, helhjärtat understödd av de la Gardie som starkt beundrade hans snille. Detta hade lett till häftiga maktkamper och konflikter i konsistoriet under 1660- och 70-talen och bildandet av ”ett livskraftigt antirudbeckskt parti” som en reaktion på Rudbecks egenmäktigheter. Vid tiden för Schütz’ tillträde var denna konflikt egentligen över och Rudbeck hade återgått till att koncentrera sig på sina litterära arbeten, men det tycks uppenbart att den nyblivne bibliotekarien särskilt hårt gick emot de gamla maktfaktorerna vid universitetet – av vilka Rudbeck onekligen var en.⁹⁴

Långa skrivelser från Schütz blir ett stadigt återkommande inslag i konsistorieprotokollen under 1683-87.⁹⁵ 1684 tycks någon form av process ha inletts mot Schütz: vi har ett brev från denne där han hävdar sig vara dömd ohörd och att ”de samme sitta mine domare som uti hela denne handelen hava gjort sig till mine vederparter”.⁹⁶ Schütz tycks hela tiden ha behållit kungens stöd: sommaren 1685 skriver denne och förklarar att Schütz, trots att han visserligen står närmast i tur för en annan ledig tjänst, har ”någre saker anbefallade... att förrätta som till Hans Kungl.

⁹¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 56.

⁹² *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 88.

⁹³ Annerstedt (1894), s. 40.

⁹⁴ Lindroth (1976), s. 57-62.

⁹⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI: 1683-1684*, s. 159-161, 302-303; *XVIII: 1686-1687*, s. 284.

⁹⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 302-303.

M:ts tjänst och Acad:ns nytta lända” varför kungen önskar att ”han vid bem:te bibliothecarii tjänsten förbliver, till dess till slut bragt bliver vad honom anbefallat är”.⁹⁷

Se vidare avsnitten om låneverksamhet, ekonomi och lokal för mer om dessa konflikter.

Vicebibliotekarietjänsten diskuteras vid ett par tillfällen under denna period. I maj 1682 framhålls att vicebibliotekarien bör ”så förses att han icke må hastigt ombytas... ty han behöver väl 3. á 4. år versera i Biblioteket förr än han känner alla böckren och dess materier, och dess rum, och att kunna när en student begärer veta någon auctorem [författare] som den och den materien tracterar, strax vid handen giva var den finnes”.⁹⁸ Om konsistoriet tycker att allt detta ska skötas av ordinarie bibliotekarien bör man till denna post tillsätta ”en ung och stark man, och intet vidare låter den till utarbetade och välmeriterade personer komma, som på sin åderdom ro kunde hava.”⁹⁹

Örnhielm och Stiernberg

Schütz förflyttas 1687 till en ordinarie professur vid teologiska fakulteten¹⁰⁰ och efterträds som bibliotekarie av historieprofessorn Claes Örnhielm.¹⁰¹ Den senare blir formellt utnämnd i maj.¹⁰² Det dröjer dock innan Örnhielm kan ”ta emot” biblioteket, ”för andra viktiga beställningars skuld”.¹⁰³ Med dessa ”beställningar” åsyftas antagligen de historiska och antikvariska arbeten Örnhielm samtidigt ålagts genom offentliga uppdrag, och som medförde att han ofta frånvarade från universitetet.¹⁰⁴ Schütz, som tydligtvis blivit kvar i väntan på Örnhielms tillträde, skriver i juni 1688 och klagar över att denne inte kommer och tar emot biblioteket.¹⁰⁵ Örnhielm skriver om den förestående inventeringen och begär att någon sätts att övervaka den i hans ställe.¹⁰⁶ I oktober är inventeringen till största delen klar och Schütz kan avgå.¹⁰⁷

⁹⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII: 1685*, s. 205.

⁹⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 139.

⁹⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 139.

¹⁰⁰ Annerstedt (1894), s. 50; *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 284.

¹⁰¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 320.

¹⁰² *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 366, 410-411.

¹⁰³ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX: 1688-1690*, s. 46.

¹⁰⁴ Annerstedt (1894), s. 50.

¹⁰⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 67.

¹⁰⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 71, 80-81.

¹⁰⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 103.

Örnhielm blir inte långvarig och hans verksamhet går spårlöst förbi. I mars 1689 utnämns Nicolaus Stiernberg, professor i moralfilosofi.¹⁰⁸ Johannes Enberg blir 1690 ny vice bibliotekarie och förblir vid den posten fram till 1704;¹⁰⁹ medan de ordinarie bibliotekarierna under denna tid ofta byts blir han den som ”egentligen här bar dagens tunga och hetta”.¹¹⁰ (Se avsnittet om lokalfrågan.) När Stiernberg avlider 1694 blir den skytteanske professorn Elias Obrecht ny bibliotekarie;¹¹¹ han tillträder i slutet av året.¹¹²

Summering

Turena kring bibliotekariefrågan under 1600-talet illustrerar hur biblioteket under sin första period tvingas att ”uppfinna hjulet”. Ingen färdig lösning eller organisation fanns att tillgå, och gradvis prövade man sig fram till vad som så småningom blev etablerad rutin. Tydligast syns detta kanske i de långa och slingriga turena kring själva etablerandet – och finansieringen – av en bibliotekarietjänst.

Bibliotekariebefattningen kom med tiden att kunna ses som en sorts belöning för lång och trogen tjänst, som tilldelades ”utarbetade och välmeriterade personer /.../ som på sin ålderdom ro kunde hava.”¹¹³ Karl XI:s direktutnämning av Schütz representerar ett radikalt brott med denna tendens. Denna affär och dess följder är intressant som en konkret belysning av hur det nya enväldets representanter gick in för att bryta upp de självständiga maktstrukturer som med tiden uppstått vid institutioner som universitetet.

Likväl fortsatte bibliotekarierna efter Schütz att inta en relativt självständig ställning gentemot universitetet. Som framgår av kommande kapitel hade bibliotekarien stor frihet att själv utforma bibliotekets katalog, bokuppställningar och andra rutiner, och i avsaknad av ett komplett ramverk att inordna sig i satte varje bibliotekarie sin personliga prägel på biblioteket.

¹⁰⁸ Annerstedt (1894), s. 50.

¹⁰⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 431.

¹¹⁰ Annerstedt (1894), s. 50.

¹¹¹ Annerstedt (1894), s. 51.

¹¹² *Akademiska konsistoriets protokoll XX: 1691-1694*, s. 432.

¹¹³ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 139; Annerstedt (1894), s. 39.

Låneverksamhet

Som framgick i kapitlet Historisk översikt hade universitetsbiblioteket från början karaktären av handbibliotek för lärare och professorer, men redan 1627 ”Befalte och Illust. Dn. Cancell. att studiosi skulle admitteras till Biblioteket att läsa bonos authores [goda författare]”.¹¹⁴ Hemlån förblir däremot förbehållet professorerna – med ett antal modifikationer och undantag, som vi kommer att se.

Låneverksamheten tycks tidigt förbunden med ordning. En återkommande begäran i konsistoriet är att böcker ska återlämnas så att man kan upprätta en katalog.¹¹⁵ Tidigt konstateras också att böcker försvunnit eller kommit på avvägar.¹¹⁶

Lån sker, förutom till professorerna, till lärare, lägre tjänstemän och andra. Externa lån tycks ansökas och förhandlas enskilt. I augusti 1641 står följande:

Berättar Rector magistrum lingvae italicae hava begärat läsa hora 12 i Communitets salen, item bekomma böcker ifrå Bibliothecet, som honom tjänlige äre, till vilket svarades, att den hora et locus [lokalen] kunna honom väl efterlåtas. Men det andra beläggande om böckerne på Biblioteket, som han begärrar, är det ock möjligt, så framt han dem utan macula [i gott skick, utan skavanker] kunde restituera, varföre han kan handla med Bibliothecario och inspectorib.¹¹⁷

Källorna talar om låneverksamheten 1641-53. 1653 hävdar kanslern att böcker inte ska hemlånas för privat bruk,

med mindre en Professor hade något opus att förfärdiga... i sådant fall voro en sak att han en bok länte, men icke till att nöta, ty Bibliotheca är propter reservationem bonorum authorum. Vill någon eljest bruka någon bok, kan han så länge bliva uppe in bibliotheca, men icke bära henne hem.¹¹⁸

¹¹⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll: I. 1626-1636*, s. 16.

¹¹⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 79; *III*, s. 41-42; *XII*, s. 41.

¹¹⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 42.

¹¹⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll: III. 1641-1650.*, s. 34-35.

¹¹⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll: IV. 1651-1655.*, s. 154.

Studenter i biblioteket

Efter att Loccenius i juni 1659 ”sig besvärar att någon avsaknad sker uti biblioteket där igenom att alla så promiscue inkomma i alle rum, och där emot amanuensis vilja själv uttaga böcker av hyllorna” beslutar man att införa strängare rutiner; det yttre rummet ska tömmas och alla böckerna flyttas in i det inre, där studenterna inte ska få hämta dem själva utan expedieras av amanuensen.¹¹⁹ Som ofta i protokoll från den här tiden är det svårt att veta om beslutet verkligen utförts. I notiser 1678 och 1685 framgår att ytterrummet inte är tömt (det är naturligtvis möjligt att det kan ha tömts och sedan fyllts på nytt, men det förefaller osannolikt).¹²⁰

Två år senare, 1661, förekommer den första referensen till ett särskilt ”studentbibliotek”. Kanslern föreslår, ”efter nu trångt är i Biblioteket af dupletter” att dessa ska flyttas till ett särskilt rum på ”nya Academien, som där till beredas skall, att studenterne få dem bruka.”¹²¹ Detta förefaller inte ha kommit någonvart; förslaget återkommer som vi ska se flera gånger under de följande decennierna.

I maj 1676 rapporterar till exempel Loccenius att ”åtskillige böcker äre ifrån Acad:ns Bibliotek bortkomne, på vad sätt, vet han intet”, och upprepar ”med Ill. Cancell. consilio” förslaget att förebygga vidare problem genom att flytta bibliotekets dupletter till ett annat rum i Gustavianum, ”varest ett särdeles bibliotek kunde inrättas för studenterne, så att Professores finge behålla det andra för sig, så framt någon studiosus till läns begärte där utur någon bok, som icke finnes i studenternas bibliotek, att någon av Professorum medel därför caverade, och att revers gaves med specification på bokens restitution innan kort tid.”¹²² Konsistoriet finner emellertid förslaget ogenomförbart:

Rector: det synes orimligt att skilja åt skillige [olika] editioner åt, och göra åtskillige bibliotek där av, ty det hörer till en perfectionem bibliothecae att hava diversae editiones, efter ofta en gammal edition är bättre än en ny. Det biföllo andre. Syntes ock detta falla svårt för studenterne, att de skole stängas ifrån Biblioteket, vilket likväl står expresse i deras privilegier. Detta gravera juventutem Acad:m [blir en tung belastning för akademins unga]. Staten tål ock näppeligen nu, att ett nytt bibliotek skall inrättas.¹²³

¹¹⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll V*, s. 187.

¹²⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 136; *XVII*, s. 163.

¹²¹ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 94.

¹²² *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 92.

¹²³ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 92.

I stället beslutar man att stärka bibliotekets säkerhet: dörren ska förses med dubbla lås och gallren för hyllorna med skruvar ”så att de hade sin rätta nytta.” Alla lån ska också skrivas upp på en tavla.¹²⁴

Förslaget om ett studentbibliotek återkommer på nytt 1681, i samband med att den dåvarande bibliotekarien Verelius gör upp planer för att samla medel till biblioteket genom att avyttra dupletter. Han finner dock att vissa av dessa ”äre av större värde och kunna vara nyttige, om man skulle upprätta particularem Bibliothecam studiosorum pauperum [ett specialbibliotek för fattiga studenter] efter Hans Höggrefl. Excellences Riksdrotsens förslag.” Förslaget bordläggs i väntan på besked från denne, ”och han det i nåder täckes ratificera”.¹²⁵ Det är det sista vi hör om saken under den undersökta perioden.

Lånesedlar och annan oreda

I februari 1676 framgår att biblioteket tydligtvis varit stängt en tid. Det talas om att det bör ”ju förr ju hellre ypnas, efter en och annan behöver betjäna sig av Biblioteket.”¹²⁶ Det framgår inte hur länge det varit stängt. I samma veva efterlyses åter utlånade böcker för inventering. När inventeringen 1676 påbörjats framkommer att betydande förvirring uppstått pga det slarvigt efterhållna bruket av lånesedlar:

Här vid taltes om av en och annan Professore, att böcker äre av somlige begärte på sedlar, dem de intet bekommet, likväl sedlarne behållne, var igenom en villvalla kan ske. Syntes därföre nödigt, att consignatio [skriftligt intyg] skedde på allt sådant...¹²⁷

I en skrivelse till konsistoriet i augusti 1678 upprepar Schefferus det gamla förslaget om att tömma det yttre rummet och begär samtidigt konsistoriets åsikt om de böcker som professorerna lånar hem ”många år bortåt, och de således av varjehanda händelse kunna förloras”. Det beslutas att det ”skall givas en specification på de böcker som Proff.:s hava utur Biblioteket, och de sedan alle inlevereras till tisdagen, då initium recensionis ske skall.”¹²⁸ Om denna massinsamling verkligen genomförts har den inte lämnat några vidare spår i konsistoriematerialet.

I oktober 1679 påpekar Verelius att somliga professorer lånar böcker åt studenter, ”vilka skemma dem bort”. Därför har han upprättat en lånebok, där alla

¹²⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 92.

¹²⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 369.

¹²⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 41.

¹²⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 58.

¹²⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 136-137.

sådana lån ska skrivas upp och låntagaren ”svara före om böckerne komma värre in igen”.¹²⁹ Att döma av andra kommentarer från samma tid tycks andrahandslån vara en vanligt förekommande praktik – knappast förvånande med tanke på att studenterna inte fick låna själva.¹³⁰ Försök till krafttag förekommer sporadiskt: 1680 finner vi att doktor Brunnerus’ änkas underhåll eller ersättning ”arresteras så länge till dess böckerna igenleveras som prästen i Ockelbo på D:r Brunneri sedel fick utur biblioteket till läns”.¹³¹

Lånefejden under Schütz

I och med Henrik Schütz’ tillträde som bibliotekarie 1682 hårdnar klimatet. Han kräver redan tidigt att professorerna skall återställa de böcker de lånat och får häri stöd av rektor. Olof Rudbeck invänder att han behöver böckerna för sitt arbete:

De böcker som jag har av Biblioteket till läns, stå hemma i min kammar, var på jag en förteckning giva vill, och låta vederbörande gå dit och se dem. Men om de skola inleveras till Biblioteket, så måtta jag övergiva allt det jag i antiqviteten ärat skriva, emedan de stå nu i min kammar på vissa rum, och kunna icke utan med stor tidspillan i den ordningen igenkomma. Som jag uti sal. Loccenii, Schefferi och Verelii tid haft dem, så hoppas jag ock nu om dem bli betrodd, till dess jag kommit till ända med mitt verk, jag i sinnet har att upplägga.¹³²

Rudbeck medges undantag från inkrävning mot en sådan förteckning. Kort därpå utsträcker de la Gardie detta alternativ till övriga professorer ”som hava böcker till läns utur Biblioteket och icke kunna utan med besvär bära dem upp i Biblioteket och visa dem där”. Skulle bibliotekarien inte vara nöjd med en underskriven förteckning ”kunna de låta honom komma hem till sig, och visa honom varest böckerne stå, och att de alle äre tillstädes.”¹³³

Dispyten mellan Rudbeck och Schütz om den förstnämndes många och långa boklån (som framgår av Rudbecks egen kommentar ovan har han haft flera böcker hemma i årtionden) fortsätter och intensifieras. Saken förvärras av att Schütz senhösten 1682 upptäcker att somliga av böckerna ifråga tydligen över huvud tagit

¹²⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 390.

¹³⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 39, 180.

¹³¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 180.

¹³² *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 82.

¹³³ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 94.

aldrig införts ordentligt i biblioteket.¹³⁴ Rudbeck medger att han har några böcker som ”nyligen och desse siste åren äre uppköpte och intet varit uppe i Biblioteket, dem var och en som begärrar hos honom, får bruka.” Schütz är inte nöjd: han ”håller det skäligt att ingen bok må brukas av någon förr än den varit i Biblioteket, såsom hos sin rätta ägare;”¹³⁵ han anmärker vid ett annat tillfälle att ”det är klagan värt, att penningar gives för böcker som intet inkomma i Biblioteket”.¹³⁶

Schütz återkommer till saken i en skrivelse ett år senare. Han skriver att ”det voro rådsamt att icke tillåta det Bibliotekets bästa och rareste böcker skulle lämnas år från år i privatorum hus och där vara underkastade varjehanda händelse”; alla inköpta böcker ska ordentligt införas i biblioteket innan någon lånar dem. Bl a har Rudbeck lagt beslag på ett botaniskt verk i 24 band, donerat av en herr Coyet, ”på vägen till” biblioteket; Schütz insisterar på att verket ”måste tillika med själva donationsbrevet i vederbörligt loco [plats] inkomma.”¹³⁷ Rudbeck försvarar sig med att han ”förmedelt Kungl. Drotsens permission” levererat en förteckning över sina lån, och ”eljest är Biblioteket därför gjort att det skall brukas”. Böckerna löper för övrigt lika stor brandrisk i biblioteket som i någons hem. Vad gäller Coyets donation menar Rudbeck att det är hans förtjänst att biblioteket fått den – ”var han intet sinnader de 24 botaniske böcker hitskänka, om han icke allenast av mig varit beden där om, och jag i 3 års tid höll där om an” – och framhåller att han arbetat länge med att ställa den i ordning.¹³⁸

En annan skandal som vid samma tid uppstått gäller ett antal isländska handskrifter som biblioteket lånat från Antikvitetskollegiet under Verelius’ tid och inte återlämnat. Dessa ”manuscripter” visar sig vara försvunna och jakten på dem leder till ett antal gräl i konsistoriet. Till slut överlåter konsistoriet åt Verelius’ sterbhus att göra upp saken med Antikvitetskollegiet.¹³⁹

I augusti 1685 diskuterar kanslern och riksdrotsen bibliotekets lånepraxis med Schütz. Den senare tycks ha kritiserats för att neka professorer att låna ur biblioteket; han hävdar att han bara krävt att lånen ska skötas i enlighet med stadgarna. De la Gardie menar att ”när en Professor begär en bok skrifteligen menar jag han bör få henne”. Schütz svarar att han bör infinna sig på plats och personligen skriva upp lånet, såsom reglerna föreskriver; ”tacks hans M:tt annorledes dispensera där uti, så skall jag ock där med vara till freds.” Kanslern förlorar tålamodet och utbrister: ”Sådan

¹³⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 251.

¹³⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 260.

¹³⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 246.

¹³⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 159.

¹³⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 160.

¹³⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 117, 129-130, 141-142, 173-174.

dispensation kan jag utverka innan 24 timmar, h. Schütz har ock läst Bibelen och vet väl att man intet bör vränga lagen i malört.” Schütz ger sig emellertid inte; han hävdar att bruket med lånesedlar och skriftliga beställningar lett till missbruk och dålig ordning, och refererar också till ett tidigare beslut av konsistoriet ”i Verelii tid” att inte tillåta lånesedlar. Rektor bekräftar detta och kanslern konstaterar uppgivet: ”Det är annat, sådant slut haver jag intet vist av. Hava I sådant slutit, så måge I tacka Eder själva gode herrar.”¹⁴⁰

Schütz’ krav på att professorerna skall återlämna sina lån eller åtminstone förnya sina lånesedlar återkommer regelbundet under hans återstående tid.¹⁴¹ I september 1686 begär han rektors hjälp med att tillhålla professorerna att återlämna sina lån; ”sker annorledes, eller någon olycka igenom eld etc. skadar böckerna i privatorum hus, vill och bör jag vara ursäktad, som nu så väl som ofta tillförende årligen om detta och mera påmint.” Han vill också ha tillbaka ett antal kartor som varit utlånade länge, ”ty jag tager det intet på mitt ansvar att de äro utlånte och komma aldrig tillrätta, var om jag publice ofta påmint.” Det framkommer till råga på allt att en del av kartorna är ”illa medfarne”.¹⁴²

I juni 1685 inträffar en ny skandal. De la Gardie har

förnummit, att en stor del av de böcker han donerat till Biblioteket skulle vara förkomne, och Ulphilae Codex argenteus [Silverbibeln] av väta fördärvas, efter hon icke vädras, varföre begärer Hans Höggrefl. Excell. att här om inquireraras, och jämväl de böcker i tid infordras till Biblioteket, som kunna utlånte vara.¹⁴³

Schütz försvarar sig energiskt och framhåller sitt oförtröttliga arbete för bättre biblioteksordning:

Huru jag har talat å ämbetets vägnar om böckernes restitution till Biblioteket alldeles efter constitutionum innehåll, det är nogsamt bekant och lärer finnas en del i protocollerne, och står jag intet för de böcker, som på sådant sätt kunna bortkomma, att de utom rätta tiden och i många år innehavas i privatorum hus... /.../ Jag har mycket lidit, för det jag har talt för Biblioteket, vilket jag lämnar Gud och Hans Maj:t huru Codex argenteus Ulphilae befanns då jag tog emot Biblioteket...¹⁴⁴

¹⁴⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 206-207.

¹⁴¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 34, 93; *XVIII*, s. 146; *XIX*, s. 44, 67.

¹⁴² *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 224.

¹⁴³ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 145.

¹⁴⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 151.

Han försummar inte heller tillfället att åter begära ”att de hög:de gode herrar, som ännu hava böcker, ville restituera dem i rättan tid.”¹⁴⁵ Efter en närmare utredning visar det sig dock vara falskt alarm. Silverbibeln är oskadd, och de ”förkomna” böckerna befinns vara utlånade dels till Antikvitetskollegiet (och det med de la Gardies explicita tillstånd), dels till Rudbeck.¹⁴⁶

I ett ytterligare försök att ordna upp låneverksamheten föreslår Schütz i maj 1686 att man ska märka bibliotekets böcker med signeringslappar: ”en sedel med någre ord, att den och denne boken hör till Biblioteket”. Konsistoriet bestämmer sig för en stämpel med akademins sigill;¹⁴⁷ i december presenteras så ett ”project av sigillo Bibliothecae som mons:r Jahan Peringer avritat”.¹⁴⁸ Några år senare, 1693, beslutas att samtliga böcker skall märkas med ”Consist:ii lilla sigill.”¹⁴⁹

Lugnet efter stormen

Efter Schütz’ avgång 1687 lugnar turerna kring biblioteksärendena mestadels ned sig, och inte mycket mer förmärks i protokollen under de återstående åren vad gäller lånefrågan; i mars 1691 begär rektor återlämning av lånen inför den förestående inventeringen och flytten av biblioteket, en begäran som upprepas två år senare.¹⁵⁰

I juni 1691 uppstår en mindre skandal då inte mindre än 17 böcker som lånats av studenten Blockius förstörs i en eldsvåda. ”Konsistorium tyckte illa vara att så många böcker fås ut i sänder, särdeles åt en student, och slöt att sådant här efter ej må ske.”¹⁵¹ Likväl kan man konstatera att Schütz’ slit för att få bättre ordning i biblioteket inte varit helt utan framgång; bibliotekarien kan nu snabbt och utan vidare fastställa exakt vilka böcker som Blockius hade lånat, vilket varit en avsevärt mer komplicerad fråga i tidigare årtionden.

Summering

Det är svårt att avgöra hur mycket av oredan kring låneverksamheten som speglar de maktkamper som präglade perioden vid universitetet, och hur mycket som helt enkelt härrör från organisatoriska svårigheter.

¹⁴⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 151.

¹⁴⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 202; *XVII*, s. 161-162.

¹⁴⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 146.

¹⁴⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 258.

¹⁴⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 291.

¹⁵⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 43, 240.

¹⁵¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 92-93.

Man kan hur som helst se att professorernas starka och självsvåldiga ställning yttrar sig i deras frihet att låna böcker under föga ordnade former. Tydligast är detta naturligtvis i fallet Rudbeck, som tidvis betraktade och behandlade bibliotekets tillgångar "nästan som hade det varit hans enskilda tillhörighet."¹⁵²

Försök att styra upp låneordningen förekommer sporadiskt under hela perioden. Först under Schütz sätter man emellertid hårt mot hårt för att på allvar försöka gå till rätta med oredan. Inte ens Schütz lyckas dock bringa fullständig ordning ur det kaos som råder. Ett bidragande problem – bortsett från det faktum att den impopulära bibliotekarien motarbetas av större delen av konsistoriet – är de starkt begränsade möjligheterna till sanktioner mot lånesyndare. Likväl har ordningen vid periodens slut märkbart förbättras, som vi kan se av Blockius-affären.

Katalog och inventering

Det första omnämmandet av en katalog i protokollen sker i maj 1628. Efter befallning av universitetskanslern beslutar konsistoriet att Sueno Jonae och Johannes Stalenus, som tillsatts som bibliotekarier, "böckerna registrera skulle så vitt de kunde förmå, att en catalogus där av till Cansliet där till att förvaras, försändas måtte."¹⁵³ Detta första "bokregister" går det rätt trögt att få ihop. I juni 1629 förmanar rektor biblioteksinspektörerna "att de med det snaresta som ske kunde, måtte hava färdigt registret på böckerna i Biblioteket". De "svarade sig vilja göra sin flit, men det kunde icke så hastigt ske, ty där fattades än tu hyllar, var ock icke heller labor diei unius".¹⁵⁴ I september samma år begär magister Gestrinus att utlånade böcker ska krävas in så att man kan registrera dem.¹⁵⁵

1631 är katalogen fortfarande inte klar. Inspektörerna försäkrar att de "sin flit gjort hade sedan de där till kommo, och förmente det snart bliva färdigt."¹⁵⁶ I september redogör Sueno för läget. Tydligen har biblioteket varit stängt för inventering (Sueno tillfrågas "om det icke kunde komma till den riktigheten, att de böckernas bruk åtnjuta kunde"). Böckerna är mestadels registrerade, "allenast de

¹⁵² Annerstedt (1894), s. 21.

¹⁵³ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 44.

¹⁵⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 76.

¹⁵⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 79.

¹⁵⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 140.

som in transcursu [i förbifarten] funde vore, samt mässing, koppar och annat sådant icke var än då uppskrivet. Dock var rätte catalogus intet renoverat”.¹⁵⁷

Därefter blir det tyst i ett antal år; att döma av spridda notiser verkar katalogen aldrig ha fullbordats. Då en lista med förslag på bokinköp presenteras i augusti 1636 bordläggs frågan ”alldenstund professorer icke i hastighet kunde eftertänka och minnas, om icke några av dem tillförende finnas i Bibliot.”¹⁵⁸

När Tolfstadius tillträtt som bibliotekarie 1638 får han i uppdrag att inventera och registrera böckerna.¹⁵⁹ Även detta drar ut på tiden. I april 1639 klagar rektor över dröjsmålet – tydligen har man blivit försenade av att nya bokhyllor inte blivit färdiga¹⁶⁰ - och i oktober begär bibliotekarien hjälp för att kunna färdigställa ”böckernas inventario, och dess ordinatione”.¹⁶¹

I oktober 1641 presenterar rektor en katalog över böcker som professorerna uttagit, med begäran om att icke uppförda lån ska anges så en ordentlig katalog kan upprättas. Det ger blandade resultat; ”the böcker som uppskrivne voro på catalogo bekante Dd. Professorer sig hava tagit, men flere veta de inte besked på. Lambertus Hortensius in Aeneid. Virg. är bortkommen utur Biblioteket, man vet ej vart.”¹⁶²

Under 1640-talet tycks en katalog eller ett register ha upprättats¹⁶³; det framgår dock inget om detta i konsistorieprotokollen. I juni 1653 begär konsistoriet att kanslern ska låta trycka en ”catalogus Bibliothecae”.¹⁶⁴

Tio å senare, i januari 1663, konstaterar rektor att ”ingen catalogus komplett eller rätt formerat finnes uti Biblioteket, varföre är billigt att en fullkomlig catalogus formerat bliver.” Konsistoriet håller med, åtminstone såvida bokbeståndet befinns tillräckligt representativt:

Allenast skulle man först tillse efter H:s Hög Greffl. Excell. admoniton (genom h. Rudbeck) om sådane böcker finnes, att det meriterar tryckas, eljest om Biblioteket mycket defect vore, tycker H:s Excell. man där med skulle innehålla, att exteri och andre som högre sig hade där om försäkrat, icke där igenom Bibliotekets defect skulle få förmimma.¹⁶⁵

¹⁵⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 174.

¹⁵⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 313.

¹⁵⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 145.

¹⁶⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 218.

¹⁶¹ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 252.

¹⁶² *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 41-42.

¹⁶³ Annerstedt (1894), s. 22.

¹⁶⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 150.

¹⁶⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 164.

Katalogen ska färdigställas så snart amanuensen Laurentinus återkommer och tryckas till våren innan han ”med allo avreser”.¹⁶⁶ Även detta projekt tycks ha gått i stå. Tio år senare, i december 1673, påminns om ett antal gamla beslut, däribland att ”index Biblioth. tryckas skall”;¹⁶⁷ någon dag tidigare har Wallinus bl a klagat om ”indice [register] på böckerne, att den är insufficient”.¹⁶⁸ 1675 anmärker kanslern apropå den projekterade katalogtryckningen att den bör skrivas färdigt ordentligt innan man börjar trycka den, och ”då med flit auctorum namn utsättes, så väl som materiarum [ämne]”.¹⁶⁹

Året därpå genomförs en omfattande inventering.¹⁷⁰ Biblioteket tycks härvid ha varit stängt en tid; i samband med att inventeringen diskuteras framhåller konsistoriet att det ”mycket nödigt vara, att Biblioteket ju förr ju heller ypnas, efter en och annan behöver betjäna sig av Biblioteket”.¹⁷¹ Inventeringen medför en del dystra upptäckter. Man hittar ett ansevärt antal böcker ”på vilke ingen index är funnen”. Det nedre biblioteket är i så dåligt skick att många böcker blivit förstörda, och ”ingen ordning är varken i det övre eller nedre Biblioteket funnen”. Det beslutas att de skadade böckerna ändå ska katalogiseras, med nummer om titeln inte går att tyda längre.¹⁷²

När Schefferus tillträtt som bibliotekarie 1678 konstaterar han att han fått hela biblioteket levererat, ”efter det alle böckerna icke långesedan äre upskrivne och registrerade, och Vallerius vittnar att ingen bok är sedan förkommen”. Efter hans rapport diskuteras ”om de gamle catalogis som varit i Biblioteket, dem Proff:s för någon tid sedan det sett hava, men säges nu vara bortkomne, vilket skattades för en skadelig ting för Acad:n, och bör noga efterfrågas”. Det beslutas att en särskild biblioteksutredning ska genomföras; det ska ”frågas efter de gamle bokregistren och fordras en riktig catalogus av sal. Loccenii hus på de böcker, som i hans tid inköpte äre” och ”göras en catalogus på de böcker som äre i nedre rummet.”¹⁷³

Den nya inventeringen är klar i september.¹⁷⁴ Det nya biblioteksregistret som Wallin, som vid det här laget avlidit, satt ihop presenteras ett år senare av Vallerius.¹⁷⁵ I april 1680 får Schefferus i uppdrag att ”uppgå på Biblioteket och collationera där med siste inventario, efter som h:r Vallerius säger sig intet kunna veta om alle

¹⁶⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 169.

¹⁶⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll X*, s. 274.

¹⁶⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll X*, s. 271.

¹⁶⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XI*, s. 364.

¹⁷⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 41, 58, 107.

¹⁷¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 41.

¹⁷² *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s.138-139.

¹⁷³ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 136-137.

¹⁷⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 147-148.

¹⁷⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 170.

böckerne äre tillstädes eller svara därför, alldenstund han intet haft nycklarne mera än någre timmar om veckan.”¹⁷⁶

Frågan tangeras under fejden mellan Schütz och Rudbeck om den senares egenmäktiga boklån. Schütz säger sig bland annat ha fått klagomål från kolleger och andra ”att de intet få betjäna sig av en hop böcker, som säges vara köpte till Biblioteket och vice. Bibliothec. Tillspond har givit till svars att en stor del av dem äre fuller för någre år tillbaka köpte, men äre ännu aldrig inkomne på Biblioteket.”¹⁷⁷ Detta tema återkommer sedan flera gånger (se avsnittet om Låneverksamhet).¹⁷⁸

Av och till diskuteras katalogfrågan också mer direkt. Schütz hävdar i maj 1682 att ”efter sal. Verelius gjort en transposition av böckren, icke efter den föreskrevne catalogum, utan efter egen metod, och sådant alltså intet står lätteligen till att rätta”; vicebibliotekarien kan inte ta på sig besväret att flytta om alltsammans utan Verelius’ sterbhus bör bekosta en ny katalog.¹⁷⁹ Schütz’ energiska arbete med att bringa ordning i låneverksamheten torde också ha inneburit försök att bringa katalogen i ordning; detta har dock inte lämnat några direkta spår i konsistorieprotokollet, men som vi kunnat konstatera av fallet med Blockius’ eldsvåda (se Låneverksamhet ovan) var bibliotekariens överblick över samlingar och lån en helt annan under 1690-talet än några decennier tidigare.

Under 1690-talet görs nya försök att ordna bokregistren. Studenten Johan Vifström anlitas i juni 1691 för att skriva rent registret mot stipendium.¹⁸⁰ I december 1692 tilldöms Johannes Starling ersättning för samma uppgift. Denna uteblir dock och frågan om Starlings ersättning uppföljs under året.¹⁸¹

Summering

Avsaknaden av en fungerande katalog var en allvarlig black om foten för bibliotekets funktionalitet under de första årtiondena. Kronisk brist på utrymme och arbetskraft försenade och försvårade upprättandet av en sådan, vilket i sin tur svårt hämmade bibliotekets möjligheter att motsvara sitt syfte. Dupletter inköptes i onödan, utlåningen kom i hopplös oreda och köperbudanden kunde inte tillvaratas då man inte hade överblick på vilka böcker som redan fanns i biblioteket.

¹⁷⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 58.

¹⁷⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 251.

¹⁷⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 246.

¹⁷⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 150.

¹⁸⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 101, 102.

¹⁸¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 323-324, 332.

För en nutida betraktare kan det verka svårbegripligt att upprättandet av en fungerande katalog tilläts dra ut på tiden över decennier. Vid minst ett tillfälle övergavs påbörjade inventeringar då de blev för besvärliga att genomföra enbart med ledning av de inaktuella register som fanns att tillgå.¹⁸² En faktor som inte ska förbises i sammanhanget är det generellt låga tempo som mestadels rådde vid biblioteket, och det faktum att ofta bara en eller två personer arbetade där, och det ofta på deltid. Om en bibliotekarie fick för sig att arrangera om hylluppställningen, kunde det ta lång tid, och så länge samlingarna befann sig under omflyttning var det svårt eller omöjligt att effektivt genomföra några inventeringar. Detta medförde också med viss regelbundenhet att böcker felaktigt rapporterades som saknade vid nyinventeringar efter bibliotekarieskiften; de hade kommit bort i systemet eftersom nya och aktuella kataloger inte hunnit utarbetas.¹⁸³

En i efterhand sett lätt absurd episod från åren precis i slutet av, och närmast efter, den period jag studerat illustrerar båda de ovannämnda problemen och hur lösningar kunde komma att utvecklas. Vid tiden för bibliotekets flytt till Gustavianum hade Stiernberg, den dåvarande bibliotekarien, beslutat att omstrukturera biblioteket. Han hade komponerat ett helt nytt klassifikationssystem, som han emellertid aldrig skrev ned. I stället fick vicebibliotekarien Enberg sköta omflyttningen, enligt det nya system som han hade i huvudet, efter hans muntliga instruktioner. När så det mesta av biblioteket var överflyttat, men ingen katalog utarbetats för det nya systemet, avled Stiernberg. Det var inget annat att göra än att flytta tillbaka alla böckerna till ursprungsplatsen för att kunna inventera efter den gamla katalogen. När Stiernbergs efterträdare Obrecht gav sig i kast med att ordna om biblioteket efter sitt eget nya system såg Enberg, vis av skadan, till att katalogen efter det nya systemet blev helt färdig innan så mycket som en bok flyttades. När sedan även Obrecht avlidit och efterträdaren Norrmannus också han såg ut att vilja göra om hela systemet, utverkade Enberg ett beslut av kanslern om att låta göra upp ett fast system som skulle gälla för framtiden, i princip för gott.¹⁸⁴

Lokalfrågan

Lokalproblemet är av stor aktualitet från första början; periodvis dominerar den helt biblioteksdiskussionerna i konsistoriet. Redan de första lokalerna, i ett litet och

¹⁸² Annerstedt (1894), s. 22.

¹⁸³ Annerstedt (1894), s. 24.

¹⁸⁴ Annerstedt (1894), s. 50-52.

oansenligt tvåvåningshus väster om domkyrkan,¹⁸⁵ är uppenbart otillräckliga. Annerstedt ger en målande beskrivning:

Huset var för litet för sitt ändamål, och ordningens upprätthållande var därför omöjligt, fukten i nedre våningen och takdroppet i den övre hjälptes åt att förstöra böckerna, oeldade rum och unken luft i förening gjorde vistelsen därstädes till ett obehag, som man helst sökte undvika.¹⁸⁶

Omkring 1648 planerade drottning Kristina ett ”vetenskapspalats” i Uppsala, där även universitetsbiblioteket skulle ha inhysts; projektet avbröts emellertid pga dåliga statsfinanser.¹⁸⁷

Dessa problem syns nästan från första början i konsistorieprotokollen. Kanslern anmärker 1627 att ”det vore rådligt, att man skulle i tid begynna på att bygga mer till Biblioteket, att det deste förre kunde bliva färdigt”;¹⁸⁸ och fem år senare påtalas att ”här vid Academien myckit byggas måste”, däribland biblioteket.¹⁸⁹ Under den första tiden är det här problemet dock inte det angelägnaste; frågan om tillsättning av bibliotekarie är till exempel mer akut.

I en rapport om bibliotekets förvärv 1640 kommenteras att ”Biblioteket är för trångt, och där kunna här efter intet många böcker få rum, varföre måste det utvidgas, och mera där till byggas.”¹⁹⁰ Året därpå begär Haqvinus Andreae att bibliotekshuset ”måtte täckas och reformeras.”¹⁹¹ Detta tycks dock som så mycket annat dra ut på tiden. Fyra år senare konstateras att inspektörerna och questorn ska anskaffa byggmaterial och att biblioteket ska repareras ”så snart man kan få materialia”.¹⁹² Under tiden har man beslutat att biblioteket ska förses med en bättre ingång, ”och byggas ett bord i vart rum, item stolar.”¹⁹³

1653 tas lokalfrågan upp på nytt. Kanslern förklarar i juni att ”vad Biblioteket belangar, så är huset allt för trångt, en annat måtte med medelmåttig bekostnad upprättas.”¹⁹⁴ I juli diskuterar Oxenstierna akademins och bibliotekets byggnadsplaner och ”höll före lämpligast och lindrigast falla om ett Bibliotek av ett

¹⁸⁵ Annerstedt (1894), s. 7-8.

¹⁸⁶ Annerstedt (1894), s. 26.

¹⁸⁷ Annerstedt (1894), s. 26.

¹⁸⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 16.

¹⁸⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 186.

¹⁹⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 313-314.

¹⁹¹ *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 35.

¹⁹² *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 148, 173.

¹⁹³ *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 137.

¹⁹⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 154.

rum eller tvenne byggdes att [i] kommunitetskamrarna, och av det gamla Biblioteket, vilket allt för litet är, gjordes ett theatrum anatomicum.”¹⁹⁵

Det är emellertid inte bara biblioteket som är i behov av åtgärder. I maj 1656 utbrister Laurentius Stigzelius, professor i logik, i en rapport om ”byggningarnas tillstånd” att ”taken äre på bägge Academiene helt fördärvade, att om icke medel skaffas till att bygga med så falla Academiene omkull”¹⁹⁶ – och man tycks för närvarande ha bordlagt lokalbytet; endast smärre notiser förekommer i ämnet de närmaste åren. I september 1656 begär Loccenius att trapporna ska repareras,¹⁹⁷ och 1661 föreslås att bibliotekstaket ska kalkslås pga brandrisken.¹⁹⁸

Några år senare, i augusti 1665, kommer frågan upp igen. Kanslern föreslår att biblioteket ska förläggas i anslutning till lärosalarna efter en motsvarande ombyggnad av ”gamla” akademin.¹⁹⁹ Konsistoriet hoppas fromt att ”om nu K. M:tt kan förmås att bygga det gamle auditorium, och av academiens medel Biblioteket, samt H:s Gr. Excell. låter capellet reparera, då kan det snart bliva färdigt, och en real byggning med sin area stå till att förmoda.”²⁰⁰ Lokalbytesprojektet låter inte vidare höra talas om sig, och två år senare är man tydligen tillbaka vid reparationstanken - det talas om indrivning av skulder som ”av Kungl. Mt. är förordnat till nya Bibliotekets och gamle Acad:s reparation”.²⁰¹

I juli 1667 noterar konsistoriet med ogillande att en skomakare mittemot biblioteket är i färd med att bygga ”ett hus med stor skorsten uti, Biblioteket till stor fara”.²⁰² På konsistoriets begäran har stadsmagistraten för tillfället förbjudit byggprojektet. Loccenius föreslår att man ska låta sätta järnluckor för biblioteket ”att förekomma all vådelighet”, men förslaget förkastas då man ändå snart räknar med att byta lokaler och järnluckorna nog inte kommer att passa på det nya stället.²⁰³ Frågan återkommer ändå nästa år; i maj 1668 ”låter Rector påminna, huru högnödigt vore, att järnluckor och järndörrar skulle sättas för Biblioteket, emot eldsvåda. Slöts intet,” avslutar notisen lakoniskt.²⁰⁴

I juni 1670 tar Arrhenius upp Kristinas gamla förslag om stora auditorier där bl a en ny bibliotekslokal kunde inhysas. Rikskanslern ”må bekänna, jag kan det intet

¹⁹⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 161.

¹⁹⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll V*, s. 26.

¹⁹⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll V*, s. 37.

¹⁹⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 94.

¹⁹⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll VII*, s. 213.

²⁰⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll VII*, s. 214.

²⁰¹ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 33.

²⁰² *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 65.

²⁰³ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 66.

²⁰⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 128.

ogilla” men påpekar att ”vi hinna intet i vår tid bygga efter den dessein, som Drottn. Christina hade, vilken där till 100.000 riksdaler deputerade.”²⁰⁵

I Rudbecks bilagor till protokollen för åren 1667-70 framgår att han låtit bygga ett mässingsgalleri i biblioteket till skydd mot bokförkomster, samt att han på Oxenstiernas och de la Gardies instruktioner konstruerat ritningar till ett nytt bibliotekshus, som underskrivits av kungen 1666. Problemet har varit finansieringen.²⁰⁶

Under 1670-talet, den åldrande Loccenius' sista år som bibliotekarie, låg de flesta av biblioteksärendena nere – även byggnadsfrågan, till största delen. I december 1673 klagar Wallin över att ”på det gamla Biblioteket är mycket elakt tak, så att böckerne fördärvas, item själva rummet trångt och odugeligt.” Vid samma tillfälle talas om ”det teglet, som ligger där nedre på Hötorget, vilket förmentes vara dit fört till detta husets reparation, men nu ligger och stjäls bort, och fördärvas”. Teglet har köpts in för pengar som anslagits för att reparera de gamla husen. Arrhenius får i uppdrag att komma överens med Collegii Antiquitatum om hur man ska ordna takreparationen. Det beslutas också att dupletterna ska flyttas över till ”det nya rummet över nya Acad:n” så att nyinköpta böcker kan få plats i den gamla lokalen.²⁰⁷ Det sistnämnda beslutet bekräftas i april 1675 – vilket tyder på att ingenting dittills gjorts åt det – och det beslutas samtidigt att det ska köpas bräder för byggnadspengarna.²⁰⁸

I december 1675 anmärks att Loccenius behöver påminnas om att tillse huruvida biblioteket tar skada av det ymniga regnvädret.²⁰⁹ Sommaren därpå finner man mycket riktigt, som vi redan noterat, efter en stor inventering att nedre biblioteket är i uselt skick och många böcker ”så fulle med mögel och orenlighet, att ingen dem kan till sine titler beskriva.”²¹⁰

Nya reparationer – däribland av taket – begärs av Schefferus i juli 1678.²¹¹ I augusti återupptar han förslaget att det yttersta rummet i biblioteket lämnas tomt ”till större säkerhet om böckerne” som kan förvaras i de inre rummen, ”och där göras hyller mitt på golven”; i nästa andetag ”frågar han om icke något annat rum skulle utses till Bibliotek, efter det som nu brukas där till är helt odugeligt.”²¹² Denna fråga

²⁰⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 360.

²⁰⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 488. Se också Annerstedt (1894), s. 26.

²⁰⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll X*, s. 271.

²⁰⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XI*, s. 51.

²⁰⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XI*, s. 405.

²¹⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 139.

²¹¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 117.

²¹² *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 136.

bordläggs för tillfället: ”spares till en annan tid att tänka på något annat rum till Biblioteket, efter nu inge medel äre i förråd.”²¹³

Den 2 februari 1679 skriver kanslern i ett brev att ”nu medan vintern påstår, materialier anskaffas, och till vårdagen alle nödige praeparatoria ske måtte, så att fram i vår och sommar må kunna begynnas och fullbordas ett nytt bibliothec av de gamle husen som voro destinerade till Collegium Antiquitatum, emedan de med ringaste möda och kostnad, och i kortast tid där till kunna repareras, efter där på är redan något byggt.” Bygget ska följa Rudbecks ritningar. Konsistoriet måste ta upp frågan om finansiering; man borde kunna få bidrag från domkyrkan (gärna i form av tegel mot framtida betalning) och dagsverken av akademibönderna. Rikskanslern lovar också att låna ihop 1 000 dr ”till lähns av Banco på interesse”. Verelius kommenterar: ”Gud give här vore mer medel, men Gud bevare oss för taga något på Banco på interesse.” De andra professorerna uttrycker också önskan att akademien ”nu vore vid de medel, att hon kunde tåla sådan omkostnad”; helst skulle de se att projektet kunde skjutas upp ”till dess bätter tid bliver, och Gud förlänar oss fred igen”, men alla går med på att verket ska företas ”så vida möjligt är, var till först kunde tagas och användas Bibliotekets medel, så långt de räcka”.²¹⁴

Byggplanerna diskuteras regelbundet under det följande året. Diskussionerna handlar mestadels om finansieringen. De av akademins bönder som har obetalda skulder kan få erlägga dessa i dagsverken genom att t ex köra in virke; det finns vissa reservpengar och tillsammans med bibliotekets anslag borde det räcka till ”så mycket som bygges i år”.²¹⁵ En viss tveksamhet gör sig fortfarande påmind. Rektor och ett par av professorerna menar att om byggnadsarbetet skulle ”komma Professoribus och de betjante till last, i så måtto att något av deras lön skulle gå där till, så vore bättre att man dröjde där med till dess bättre tider bliva” och universitetet kan få in sina utestående medel från kronan.²¹⁶ Oron för att sätta igång med dyra byggprojekt ”i desse svåre tider” återkommer i konsistoriet.²¹⁷ Man finner att medel även kan tas genom lån ur ”studente cassan”,²¹⁸ men i april kommer man slutligen fram till att nybyggnaden måste uppskjutas pga de bristande resurserna:

H:s Högwörd:het: Efter inga fler medel äre i förråd, så tycker mig det är bäst att låta byggningen stå till en annan tid. Doct. Brunnerus: Så länge sådane svåre tider äre, och

²¹³ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 137.

²¹⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 261.

²¹⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 271-272.

²¹⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 272.

²¹⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 275.

²¹⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 274-275.

vi intet äre vissare om betalningen för Acad:ns spannemål i Hälsingeland, så må man väl dröja med byggningen. Stannade fördenskull mest alle i den mening, att man söker undbedja sig detta året, och lager om gamle Biblioteket det bästa man kan så länge.²¹⁹

I maj 1679 kommer likväl ett nytt brev från kanslern ”angående Biblioteksbyggningen, att den äntligen nu anställas skall, av 1800 dr kmt som öf:rskiuter på A:o 1678, och av de 500 dr kmt på 679 av Biblioteks medlen.” Brevet väcker en livlig diskussion. Doktor Brunnerus menar att

det vore betänkeligit vid desse tider att företaga detta väirket, mig tycker att någon måtte berättat för H:s Ex:ce om denne byggningens nödvändighet, vilken om hon i sanning så beskaffat är, tycker mig värt vi explorera, och gå in i Biblioteket, taga själve i ögenesiktet, om det så nödigt är nu i desse svåre tider att taga ett verk av sådan kostnad och det i ödmjukhet refera H:s HögGrefl. Ex:ce först.

Qvestorn är skeptisk till att man faktiskt kan få ihop medlen, medan medicine doktor Hoffwenius och professor Grubb anser att man måste låta pengarna ”gå till byggningen, eljest kasta vi oss i ogunst och olägenhet.” Detta verkar vara den allmänna meningen att brevet inte lämnar något val; en inspektor anser ”önskel:t vore att man kunde avböja detta verket nu i denne svåra tider. Men jag ser fuller det vara ett mandatorial.” Konsistoriet beslutar att inspektera den gamla byggnaden som underlag för fortsatta byggnadsplaner.²²⁰

Bygget kommer i gång senare under året, varefter referenser till ”det nya biblioteket” ofta återkommer i protokollen. Mycket av uppmärksamheten i konsistoriet handlar även fortsättningsvis om hur det hela ska finansieras: pengar ska lånas ur studentkassan för att införskaffa tegel;²²¹ det föreslås i juli 1681 att dupletter och ”gamle och oduglige pergamentböcker” ska avyttras;²²² studentavgifter ska indrivnas med större stringens och hälften av dem gå till byggnadskostnader.²²³ Men 1682 tycks projektet ha kommit av sig. I juli finns en notis om att biblioteket upplåter inköpta bräddor till slottet för självkostnadspris,²²⁴ och i september frågar Rudbeck

²¹⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 299.

²²⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 325-326.

²²¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 33, 96, 130.

²²² *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 369.

²²³ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 485.

²²⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 189.

”huru skall bli med Biblioteket, att det som begynt är, må bli conserverat, efter som inge medel äre att fullborda byggningen med.”²²⁵

Vid det här laget är Schütz bibliotekarie. I november frågar han ”på vad sätt och igenom vem, Biblioteks byggnaden skall befordras till ända” – konsistoriet svarar att ”inspectores aerarii [revisorerna] skola här om hava behörig omsorg” - och noterar att ”taket på gamle Biblioteket är till brädverket alldeles fördärvat.”²²⁶ De som lånat bort byggmaterial måste skaffa in nytt sådant så att ”den så tarvliga byggnaden måtte kunna fortsättas.”²²⁷ I december 1684 framkommer att Schütz köpt in timmer till biblioteket utan konsistoriets vetskap. Han försvarar sig och förklarar att ”jag är hädanefter gärna eximerad ifrån det besväret... som jag ock förhoppas vara fri från allt ansvar därför att Biblioteket ännu står immerfort otäckt.”²²⁸

Schütz skriver till drotsen i februari 1685 och yrkar på att något måste göras åt det taklösa bibliotekshuset; de extra pengar han skrapat ihop måste gå åt till att reparera det gamla bibliotekets läckande tak.²²⁹ Pengarna räcker inte till och biblioteket blir hopplöst skuldsatt. Schütz vägrar ta detta på sitt ansvar utan hänvisar till ”den som här över haft direction, och byggnaden efter sitt förslag bör föra till sin fullkomlighet.”²³⁰

Här syftas på Rudbeck – den ständigt pågående fejden mellan å ena sidan Schütz och å andra sidan Rudbeck och de la Gardie kom att kasta sin skugga även över byggnadsärendena, vilket kan illustreras av följande uppträde i konsistoriet. I augusti 1685 frågar riksdrotsen om ”det nya Biblioteket, kommer det fort?” Schütz svarar bitskt:

Jag med Qvestor var i tankar om, att fortställa byggnaden, så att där kunde komma tak på, evad hus det då sedan kunde bliva, men sedan jag blev så omilt angiven, vi ock icke funno någre medel... så må den stå där före som gjort förslaget och begynt, förr än han visste var medlen skulle tagas.²³¹

Piken är återigen riktad mot Rudbeck, som tidigare anmält Schütz för egenmäktigt förfarande under byggnadens verkställande.²³² Ett hetsigt gräl utbryter; de la Gardie ”ser fuller jag skall taga bladet från munnen, och låta blodet tala, och säger jag det: I

²²⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 217.

²²⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 238, 246.

²²⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 159.

²²⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 406.

²²⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 33-34.

²³⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 34.

²³¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 209.

²³² *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 292.

har trätt min ära så när, att vi skulle spela om öronen både, om jag icke det gjorde för någon annan orsak skull, och hade särdeles betänkande där vid. Och säger I osant, att han har Eder omilt angivit.”²³³ Schütz hänvisar till protokollen och betygar sin stora respekt mot ”H:s HögGrefl. Excell. i allt det som skäl är, men ingen må undra att jag försvarar min ära.”²³⁴ Kanslern är fortfarande rasande över Schütz’ fräckhet:

Jag beklagar dem som här med Eder skola sitta och deras olycka, Gud bevare mig här ifrån, jag vill intet sitta här med Eder. Dock är detta sådan som jag håller ifrån mig, och vill med Eder intet mer hava att göra, utan jag lämnar Eder under Guds stränga dom, och Han anser Eder efter edra gärningar.”²³⁵

Schütz svarar med okarakteristisk kyla: “Jag skjuter mig ock under Guds dom.”²³⁶ Rudbeck hävdar för sin del att han ”haver aldrig begynt eller givit förslag på denne byggnaden, utan är jag bleven ombeden av Kungl. Drotsen att vara allenast byggmästare.”²³⁷

Vare sig det hänger samman med det mer eller mindre öppna krigstillståndet mellan bibliotekarien och kanslern, eller rent praktiska skäl som brist på resurser, tycks planerna på att fullfölja det nya bygget ha övergivits. Schütz föreslår vid ungefär samma tid att man ska inreda vinden och förvara dupletter och mindre värdefulla böcker där, ”på vilket sätt man icke skulle i vår tid behöva något nytt rum eller Bibliotek.”²³⁸ I juni 1686 noteras att byggnader bör finansieras med egna medel och inte av inköpsanslagen. De som ”valedicera Acad:n” rekommenderas lämna bidrag till biblioteket.²³⁹ Reparationer diskuteras också vidare under året vid ett par tillfällen.²⁴⁰

²³³ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 209-210.

²³⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 210.

²³⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 210.

²³⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 210.

²³⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 210.

²³⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 163.

²³⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 162.

²⁴⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 223, 269.

De la Gardies donation och flytten till Gustavianum

Den stora donationen av de la Gardies privatbibliotek 1686 – inte mindre än 4 700 volymer²⁴¹ - gör lokalbehovet akut. I sitt tackbrev till kungen skriver konsistoriet att biblioteket ska hållas samlat och sättas upp ”uti ett vackert upplagt rum”.²⁴² Man kommer fram till att ”det nya biblioteket” (det vill säga de la Gardies bibliotek) ska ställas upp på Gustavianum. Den nye kanslern vill emellertid själv inspektera platsen innan beslut fattas, ”såsom till samma inrättande fordras medel, och jämväl andra considerationer infalla.”²⁴³

Så småningom börjar arbetet med att inreda de nya lokalerna på Gustavianum. Kungen donerar 2 000 dr till bygget i juni 1686 och fortsätter att då och då skjuta till pengar; det följer dock ytterligare en del turer kring leveranserna och utbetalningarna av dessa bidrag.²⁴⁴ Rudbeck får i uppdrag av rikskanslern att åta sig ”inspectionen och directionen över bygningsverket och uplagandet” av de nya lokalerna.²⁴⁵

Byggnadsarbetena möter vissa besvär, som avspeglas i protokollen: muraren Lars Ersson har försummat sitt arbete vid bygget för att i stället prioritera privata uppdrag; överbyggnaden på nya biblioteket drar ut på tiden och försvårar undervisningen; det tycks också ha rätt viss oklarhet om vilka medel som ersättningen till arbetsfolket ska utbetalas av.²⁴⁶ Golvet måste lagas för att böckerna ska kunna flyttas upp.²⁴⁷ I juni 1688 föreslås att böcker provisoriskt kan placeras i dansmästarrummen; övriga delar av donationen ”som är glober etc.” kan inte föras hit ännu ”för det är intet rum”.²⁴⁸ I juli 1689 är rektor bekymrad över att byggnadskostnaderna ”synes stiga allt för högt, efter Academien för förre året har reda förskutet anseelige medel.”²⁴⁹

Men trots alla besvär kunde biblioteket vid vår studerade periods slut flytta in i sina värdigare lokaler, det ombyggda Gustavianum:

Övervåningen höjdes, och där inreddes på 1690-talet två stora boksalar med stucktak, pilastrar, kanslersporträtt och läspulpet. Böckerna stod uppställda fakultetsvis längs

²⁴¹ Lindroth (1976), s. 66.

²⁴² *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 270.

²⁴³ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 279.

²⁴⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 394; *XIX*, s. 124, 125, 148, 406.

²⁴⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 400.

²⁴⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 399, 402, 415, 474.

²⁴⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 47.

²⁴⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 67.

²⁴⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 195.

väggarna i bokhyllor med gröna förhängen. Mellan salarna låg ett galleri, som innehöll glober, matematiska instrument och naturalhistoriska kuriosas.²⁵⁰

Det gamla biblioteket byggs om till konsistoriehus,²⁵¹ men det kan noteras att det tydligen har fortsatt att förfalla. I oktober 1691 beslutas att ”muren så väl som bjälkarna täckes med bräder, till dess man får se vad där av bliver”, och qvestor och inspectores aerarii ska ”draga försorg om gamla Academiens tak som är mycket elakt.”²⁵²

Summering

Lokalfrågan är, vid sidan om kampen för upprätthållande av låneordningen, det mest konsekvent återkommande ledmotivet i mitt material. Perioden igenom fortgår segslitna och utdragna förhandlingar med myndigheterna om ut- och ombyggnad av biblioteket.

Frågan behandlas emellertid länge ganska halvhjärtat, särskilt från myndigheternas sida. Även sedan de la Gardie som kansler på 1670-talet helt ställt sig bakom Rudbecks ambitiösa planer på ombyggnad underlåter han att ge ”bestämd anvisning på medel för arbetet” utan nöjer sig med förslag om dagsverken och smärre lån.²⁵³ Gång på gång påbörjas arbete med ombyggnaden, kommer av sig och avstannar gradvis helt. Lokalerna ”lappas på” här och där utan att någon varaktig lösning uppnås. Otivelaktigt spelar de bittra rivaliteterna mellan de drivande personligheterna kring biblioteket in för att försvåra konstruktiva framsteg.

Vändpunkten kommer först i och med flytten till Gustavianum, som nödvändiggjorts av de la Gardies stora donation. Det är frestande att betrakta bibliotekets inflyttning i sina nya, bättre lokaler symboliskt: en inledande period av oordning, ineffektivitet och famlande i mörkret efter lösningar på överväldigande problem åtföljs av en ny tid av ordning och ljus. Detta är naturligtvis en grovt förenklad och kanske missvisande bild, men den inrymmer ändå ett element av sanning. Biblioteket är nu, där vi lämnar det, inrymt i värdiga lokaler som kan tillåta det att fungera.

²⁵⁰ Lindroth (1976), s. 66.

²⁵¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 142.

²⁵² *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 128.

²⁵³ Annerstedt (1894), s. 26-27.

Förvärv och bestånd

Som beskrivits i den historiska översikten skedde bibliotekets förvärv under perioden dels genom donationer, dels genom inköp. Båda förvärvssätten syns från början i protokollen om än sporadiskt. Bokinköp diskuteras regelbundet,²⁵⁴ och av de tidiga listorna över inköpsförslag framgår att samtliga fakulteter omfattas.²⁵⁵ Under de tidiga åren kompliceras förvärvsfrågan något av bristen på en fungerande katalog; 1636 presenteras t ex en lista med förslag på bokinköp, men ”alldenstund professores icke i hastighet kunde eftertänka och minnas, om icke några av dem tillförende finnas i Bibliot. Kan till det anbudet intet svaras, för än man där efter ransakar.”²⁵⁶

I ett tal av Axel Oxenstierna i april 1637 förordas att ”en bokförare skall man ordinarie hava, den som är av vår religion, och förer oss nyttige böcker tilhanda”; ”Borde ej heller tillåtas, att var och en (promiscue) köper papistiske böcker, calvinistiske och andra sådana böcker, som äre emot vår religion.”²⁵⁷ Däremot äger biblioteket naturligtvis ett stort bestånd av katolsk litteratur genom donationer – och plundringar – av klosterbibliotek; bara ett par månader tidigare har man också diskuterat om skäligt pris för en nyligen inköpt Talmud.²⁵⁸ (Det sistnämnda var i sig inte så anmärkningsvärt. Studiet av det hebreiska språket hade varit en viktig del av teologiska fakultetens forskning och undervisning sedan slutet av 1500-talet, och hade framåt 1600-talet lett vidare till ett starkt intresse för den traditionella rabbiniska lärdomen både i Sverige och andra protestantiska länder.)²⁵⁹

Privata donationer fortsätter att figurera; 1639 donerar Isaac Lundius’ arvingar ”in perpetuam Lundii memoriam [till evigt minne över Lundius] /.../ en anseende hop böcker av hans bibliotheca.”²⁶⁰ I mars presenteras ett ”register” över böckerna som återges in extenso. Det omfattar minst 14 titlar, men flera av dessa måste vara flera volymer vardera, t ex Homeros’ samlade verk med kommentarer.²⁶¹ Stora eller annars anmärkningsvärda donationer, t ex kanslerns gåva av ”Biblia polyglotta Anglicana uti 6 tomis” till biblioteket, besvaras regelbundet med hövliga tackbrev.²⁶²

²⁵⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 167, 313; *II*, s. 7, 272, 278, 313.

²⁵⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 167, 313; *III*, s. 88, 173; *V*, s. 37, 101; *VII*, s. 137.

²⁵⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 313.

²⁵⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 38.

²⁵⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 7.

²⁵⁹ Lindroth (1975), s. 222.

²⁶⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 206.

²⁶¹ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 211.

²⁶² *Akademiska konsistoriets protokoll VII*, s. 141; *VIII*, s. 90.

Det förekommer också att skulder krävs ut ”in natura” i böcker; så begärs t ex Opera Thuani med ev flera användbara böcker av Johannes Stenius för att korta av dennes skuld till biblioteket.²⁶³

1653 frågar rikskanslern om det årligen köps in några böcker till biblioteket. Loccenius svarar: ”Ja, årligen köpes av allehanda sorter, var på är en anteckning gjord. Sade vidare att alla gamle patres och andre boni authores finnas där och att årligen skaffas flere av bättre edition till.”²⁶⁴

En del förvärv tycks ske mer eller mindre av en slump. I juni 1665 talas om ”Isaci Cuiacii böcker som ligga här in Consistorio löse till en del, och man icke vet varest de skole förvaras”; det beslutas att de tills vidare ska förvaras i en kista i biblioteket.²⁶⁵ I oktober året därpå beslutas att böckerna, som fortfarande ligger kvar, ”skola till Biblioteket inlevereras, efter de äro danaarv.”²⁶⁶

I april 1677 påminner professor Grubb om ”Kiörlingens böcker in aerario [skattkammaren], vilka bortskämmas av mögel.” Det framkommer att Kiörlings skulder är obetalda och att det tidigare beslutats ”det någre böcker skulle föryttras till betalning för fisco studiosorum [studentkassan], till vilken han är skyldig, men det blev aldrig exequerat.” Det beslutas att böckerna ska vädras, renstrykas och tills vidare förvaras i biblioteket;²⁶⁷ i juni beslutas att böckerna ska registreras och införlivas i biblioteket.²⁶⁸ I april 1680 begärs att böckerna ska inventeras och värderas.²⁶⁹

Dupletterna

Senast hösten 1639 börjar man byta bort dupletter; ”blev alltså nyttigt funnit det förbyta, som haffwa många exemplaria på en materie.”²⁷⁰ 1644 specificeras frågan närmare: biblioteksinspektörerna frågar vad man ska göra av ”dupleter av samma edition? *Respondebatur*: Man byter andra authores in för dem.”²⁷¹

Av och till förekommer begäran om att få byta till sig av bibliotekets dupletter mot ”så goda av sine”.²⁷² 1661 talas för första gången om idén att flytta dupletterna till

²⁶³ *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 102, 147.

²⁶⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 149.

²⁶⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll VII*, s. 192.

²⁶⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll VII*, s. 346.

²⁶⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 284-285.

²⁶⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 321.

²⁶⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 55.

²⁷⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 253.

²⁷¹ *Akademiska konsistoriets protokoll III*, s. 136.

²⁷² *Akademiska konsistoriets protokoll IV*, s. 91, V, s. 278.

ett särskilt studentbibliotek²⁷³; frågan kommer upp igen längre fram och det framgår inte huruvida idén genomförts. Se också avsnittet om låneverksamhet ovan. I oktober 1675 återkommer man till dupletterna: ”Om dupletternes bortbytande, var Ill. Cancell. betänkande, att där de äre av samma editioner, så är det en sak att byta dem bort, eljest icke, dock hölls H:s Excell:s betänkeligit, att byta någre böcker bort från Biblioteket.”²⁷⁴

Donationer och inköp under 1660- och 70-talen

Den 14 juni 1669 överlämnar Magnus Gabriel de la Gardie en stor donation av ”någre gamle och rare böcker, som mest våra svenska antikviteter anröra”, däribland Codex Argenteus, i konsistoriet. Han berättar om hur och var han fått tag på de olika böckerna och avslutar:

Allt detta haver jag av det särdeles nit, som jag bär om fäderneslandsens heder och våra förfäders lovlige beröm, velat denne Academiens Bibliotek consecrera till en evig varande possession, vilket i G. H. alltid hos Eder i bästa måtton uttyda vela.

Konsistoriet tackar de la Gardie ”vidlyfteligen för den höga nåde hans HögGrefl. Exc. så alle förrige tider som denne gång emot Academien ervisat haver” och önskar ”att Gud ville hans HögGr. Excell. och dess högälskelige gemål och livsarvingar med mycken lycksalighet igen belöna, och välsigna, sig och sin hela posteritet till evigvarande beröm och glädje!”²⁷⁵

Den högtidligt euforiska stämningen håller emellertid inte i sig. I juli begär dn. Johannes Gartman ersättning för det ”besvär [han] har haft att hit förskaffa de böcker, som hans högGrevl. Excell. R.Kansler hit till Akademien förärat haver, och samma donation skrifteligen författat.”²⁷⁶

Ytterligare en del anmärkningsvärda donationer fortsätter inkomma vid denna tid. I mars 1670 skriver de la Gardie om de ”antika” handskrifter som inkommit från Island, att de ska ”hållas i god förvaring”; skrifterna ska inläggas i biblioteket.²⁷⁷ I december 1671 sänds ett tackbrev till riksdrotsen Per Brahe för hans donation av

²⁷³ *Akademiska konsistoriets protokoll VI*, s. 94.

²⁷⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XI*, s. 364.

²⁷⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 241-242.

²⁷⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 249.

²⁷⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 311.

”Konunga Sagorne”.²⁷⁸ I september 1679 berättar rektor att ”grevinnorne fru Katarina De la Gardie, och fru Christina Brahe, ärnar giva något till pios usus, och slöts därför, att Acad:n skrifver dem till, och begärar att de vilja giva det samma hit, antingen till Biblioteket eller nosocomium [sjukhuset] etc.”²⁷⁹ Året därpå tackas dr Broms för att ha donerat några böcker till biblioteket.²⁸⁰

Däremot verkar det gå trögare med inköpen. I december 1673 klagar Wallinus på att det inte köps in några nya böcker; vilket följs av diskussion. Aurivillius har hört talas om ett brev från kanslern om ”att de som inskrivas in album studd. böra giva dubbelt, och av den ena halvparten skall köpas böcker.” Professorerna känns inte vid något sådant påbud och menar att det ändå kunde bli svårt att genomföra. Wallinus begär vidare att dupletterna ska flyttas över till ett nytt rum så att man kan få plats med nyinköpta böcker.²⁸¹ Bokhållaren Rommel klagar också, ett par år senare, över att det inte finns några redovisningar över inköpta böcker för åren 1670-72.²⁸² Efter Loccenius’ död blir man också tvungna att undersöka ”hos sal. Loccenii sterbhus, om där finnes någre specialie angående bokeköp och annat uti hans tid, efter bokhållaren bör hava besked där om.”²⁸³

Vid ett par tillfällen kommer också bokinköp att diskuteras i efterhand. I februari 1676 begär Nezelius konsistoriets åsikt om några böcker han köpt in, som Loccenius först inte haft invändningar mot men vid senare eftertanke ”skattar somlige onödige för Biblioteket”. Konsistoriet menar att ”efter desse böcker icke stiga över 140 dr kmt. Kan icke stort talas där på, helst efter böckren äre goda, och Nezelius icke gått DD. Loccen. förbi.”²⁸⁴

Gallringsskandalen

Under Verelius’ tid som bibliotekarie sker tydligen en ganska hårdhänt gallring, dels av ekonomi- och dels av utrymmesskäl. Annerstedt återger en intressant skrivelse från konsistoriet till kanslern, tillkommen på initiativ av Verelius och Rudbeck i ärendet från juli 1681 (skrivelsen finns inte bevarad i konsistoriets egna protokoll):

Konsistoriet beklagar sig först över att medlen ej förslå till en snabbare biblioteksombyggnad, som dock är alldeles nödvändig, då böckerna stå uti ett skadligt

²⁷⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll IX*, s. 194.

²⁷⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 375.

²⁸⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 162.

²⁸¹ *Akademiska konsistoriets protokoll X*, s. 271.

²⁸² *Akademiska konsistoriets protokoll X*, s. 220, 265-266.

²⁸³ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 442.

rum och som ett indigestum chaos och fortsätter sedan: 'Därföre haver Bibliothecarius Verelius givit Consistorio vid handen, att utav det gamla och understa Biblioteket kunde en vacker post anförskaffas, så till den nya byggningens förfärdigande, som ock till gode och nyttige böckers inköpande... Haver han uti det gamla Biblioteket gjort även så en besiktning på det som där finnes, varest först äre tryckte Chatoliske [sic] böcker, mest alle av Facultate Theologica och Juridica, och det uti gammal munkestil med abbreviaturis, vilka sedan finnas omtryckte med bättre och renare stil, och till störste delen äre förhanden i det övre Biblioteket. Sedan finnas där ock Libri manuscripti på pergament till ett tämeligit tal, alla Catholiske, såsom brevaria Romana, horae canonicae, sångböcker, mässböcker, munkepostiller och expositioner över Påvornas decretales, och allt med abbreviaturis: Libri manuscripti på papper äre av samme farina, som ingen kan betjäna sig av. Vad de tryckte böckerne vid kommer, haver han velat seligera dem som nyttige äre och i det övra Biblioteket ej finnas, och komplettera det där med. De övriga som varken kunna bortbytas eller försäljas för något värde, kunde man sätta på en lyckpotta, var med så väl som av Pergaments manuscriptis förmodeligen kunde sammanbringas till ett par tusen daler kopparmynt. Ty om Pergaments böckerne haver Herr Professor Rudbeck så i Stockholm som här låtit förnimma hos Bokbindarne som därföre bjuda 3 daler kopparmynt för vart Skålpund, så att man allenast för dem kunde uppbära 5 á 600 daler kopparmynt; Manuscripta på papper, så väl som Mässa- och Catholiske tryckte mu sikaliske böcker, som alldeles äre komne utur bruk, försäkras Herr Rudbeckius kunna försäljas pundetals till bokbindare och kryddkrämare för skrån och pappersstrutar, till Bibliotekets profit.' Och till dessa Verelii och Rudbecks förslag ansluter sig nu konsistorium.²⁸⁵

Gallringsfrågan (se Dupletterna ovan) följs upp året därpå. Vid det laget har Verelius avlidit.

En livlig diskussion utbryter kring blad, som skulle rivits ut ur böcker under Verelius' gallring av biblioteket. Många lösa blad verkar ha skadats och man vet inte vilka verk de skurits ut ur, till kanslerns bestörtning.²⁸⁶ I maj påpekas att "sal. Verelius intet rev ut några blad, utan Prof. Rudbeck utskurit några calendarier av de böcker som reda casserade och utkastade voro... och sedan h:r Arrhenius och h:r Skütz tillkommo, och begärte att en del av de förkastade böcker skulle tagas tillbaka igen, blev intet varken någon bok såld eller mutilerad... ehuru väl hans intention var... att de oduglige böckerne sälja och köpa andra igen, eller med dupletter och tripletter

²⁸⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XII*, s. 259.

²⁸⁵ Annerstedt (1894), s. 32-33.

²⁸⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 14.

byta till Biblioteket andra igen.”²⁸⁷ Schütz rapporterar i november att han hittat ”tomma bokformer, men pergamentet är borte;” senare antyder han att saker och ting kan ha fått tillfälle att försvinna då Rudbeck efter Verelius’ frånfalle varit ensam vid biblioteket.²⁸⁸ Schütz gör under de följande åren ett par försök att få reda på hur, vart och till vilka bibliotekets pergament sålts av, men det verkar inte framkomma något avgörande.²⁸⁹

Inköp under 1680-talet

Notiser om inköp och diskussioner kring dessa fortsätter att figurera med viss regelbundenhet under 1680-talet; det verkar som om Schütz även på detta område försökt bringa större ordning och reda. Rektor förklarar i september 1684 att i den framlidne matematikprofessorn Jonas Fornelius’ bibliotek ”finnes några vackra böcker som intet äro på Biblioteket” och föreslår att man kan köpa in några av dessa. Professor Spole menar att böckerna kan behövas; det råder särskild brist på matematiska verk – ”sade ock på 6 år ingen matematik vara inköpt förutan Cursus math.” Spole får i egenskap av matematikprofessor i uppdrag att välja ut vilka böcker som ska köpas in.²⁹⁰ I oktober 1685 vill Schütz köpa in några böcker och vill veta vad som bäst behövs. Lundius menar att ”åtskillige desidereras uti facult. juridica, efter på en god tid inga i den faculteten äro inköpte”.²⁹¹ I mars 1686 begär Schütz att ”Decani för detta år vilja specificera de nödigste böcker, så vill han ock tillse, att nu någre för detta år måge kunna inbringas.”²⁹² I maj förklarar han att han har pengar till att ”upplåta var facultet 100 dr koppar:mtt till att köpa böcker före nu i vår till Biblioteket, förmodar ock att till hösten skall var facultet få så mycket till bökköp. Han begärte därför att ville Decani i tid uppsätta vad böcker som mest desidereras.” Återigen väcks frågan om huruvida dupletter ska avyttras och nya böcker inköpas för pengarna; Schütz påpekar att ”förr är discourrerat om dupletterna, att skulle kan ske av desse upprättas en Bibliotheca studiosorum, och kan ske därför torde vara betänkeligt att föryttra eller förbyta dem.” Saken bordläggs tills man fått rådgöra med kanslern.²⁹³ I september 1686 begär Schütz att ”faculteterna ville åter överlägga om goda och vackra böckers inköpande nu i

²⁸⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 160.

²⁸⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 239, 246.

²⁸⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 159; *XVII*, s. 93.

²⁹⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 346.

²⁹¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 238.

²⁹² *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 75.

²⁹³ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 146.

Michaëlis marknad, och skicka mig listan över till Stockholm, så vill jag tillse att man för detta året köper för 800 dr böcker till Biblioteket. Men först kunna uppsatserne kommuniceras med vice Bibliotecario att han efterslår om någre av dem finnes i Bibliotheca acad:ca.”²⁹⁴

I december 1685 utbryter en diskussion kring specifikationer på inlevererat tryck. Tryckaren Curio har försummat att leverera exemplar av böcker han tryckt.²⁹⁵ Efter att frågan stötts och blötts ett par gånger föreslås att ”coetum academicum” ska bojkotta Curio och ”hålla sig till den, som Hans Kungl. Maj:t har antagit”.²⁹⁶

Ett par mindre donationer noteras också. Rektor har ”procurerat en bok *Antiquitates Oxonienses*”, en gåva till biblioteket från ”engliske residenten h. Robinson”,²⁹⁷ och sekreteraren Petter Dikman skänker sitt verk om penninghistoria till biblioteket, vilket tacksamt tas emot.²⁹⁸

De la Gardies bibliotek

I augusti 1685 förklarar de la Gardie sin avsikt att ”efter sin sons presidentens i Kungl. Hovrättens goda samtycke... donera hit till Acad:n sitt bibliotek som han haver i Stockholm till en påminnelse där av, att han här anlagt sine studier i 5 år, vilka års profect hava fört honom igenom denne sin övriga ålder, och h. Lagerlöf vet att det är en vacker bibliotheca.” De la Gardie låter också förstå att han vill ha biblioteket förvarat ”uti ett rum för sig själv över audit Gustav. (Gustavianum)”; han är också beredd att ”sätta ett litet capital på en ort, som kan kasta något av sig till nye böckers inköpande till samma bibliotek”.²⁹⁹

I november 1686 rapporterar Qvaestor att den nu avlidne de la Gardies bibliotek ”är nu på båt hitkommit och ligger uti 11 kistor och stort fat, som en hop folianter ligga uti”; hela biblioteket är dock ännu inte levererat.³⁰⁰ Den 9 december 1686 förs det kungliga donationsbrevet för de la Gardies bibliotek till handlingarna; ”Slöts att ett underdånigt tacksägelsebrev avgår till Kungl. Maj:t. Item till Illust. D. Cancellarium.”³⁰¹

²⁹⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 223.

²⁹⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 355-356; *XVIII*, s. 70-71.

²⁹⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 223.

²⁹⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 250.

²⁹⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 413.

²⁹⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 211. Se vidare *XVIII*, s. 225, 230.

³⁰⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 245-246.

³⁰¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 251.

Leveransen av de la Gardies bibliotek och omkostnaderna för denna blir föremål för en del diskussion. Schütz vill att räkningen ska betalas av universitets kassa och inte på ”biblioteksstaten”, men konsistoriet beslutar annorlunda; medlen ”kan emellertid innehållas med nye böckers oppköpande”, dvs att man under en tid låter bli att köpa in några böcker.³⁰² Schütz begär senare bidrag från universitetskassan för leveranserna,³⁰³ i januari 1687 skriver han till rektor och menar att kostnaderna för ombyggnader och leveranser av nydonationerna blir för tunga för bibliotekets egen kassa, ”och således skulle man på en god tid intet kunna köpa den ringaste bok till Biblioteket, det som likväl årl. bör ske.”³⁰⁴ (Se vidare avsnittet Ekonomi.) I februari föreslår kanslern åter att man ”kunde... bespara köpa böcker på ett år eller annat, efter Acad:n nu fått så många.”³⁰⁵

De sista åren

De sista åren sägs inte så mycket om förvärv. Schütz begär ånyo inköpsförslag i januari 1688,³⁰⁶ och fejden med Curio fortsätter ännu 1691.³⁰⁷ I oktober 1689 noteras att konstnären David Klöcker Ehrenstrahl donerat ”sine kopparstycken såsom Certamen equestre inbundet; Ett kopparstycke på en tavla i Ridderhuset Konung Carl Gustafs höglovl. i åminnelse i koppar. Hans Kungl. Maj:ts kopparst. Pugna navali ludicra in lacu Melarn. Historia Disae.”, varför han ”skriftel. betackes”.³⁰⁸

I augusti 1693 noteras några donationer av musikaliska verk: diplomaten Jonas Paulin Olivekrantz har via Gustaf Peringer (professor i orientaliska språk) förärat biblioteket ”Cardani opera, och sine Tab. över Grotium”; Bilberg har också donerat ”Andreae Tacqvetti opera mathematica, som är en rar bok.”³⁰⁹ I augusti 1694 begärs kvittens på nya donationer: riksrådet herr Rålams bibliotek samt konstdonationer.³¹⁰ Ehrenstrahl skänker en ny bok i september³¹¹ och Olivenkrantz donerar Astro Cronoloicum av Wasmuth.³¹² Stiernberg, som nu är bibliotekarie, föreslår att inköpa ”Johannis á Netzel Commentarius in bibliothecam Vindobonense,

³⁰² *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 252.

³⁰³ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 258.

³⁰⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 270.

³⁰⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XVIII*, s. 280.

³⁰⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 9.

³⁰⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 95.

³⁰⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XIX*, s. 230.

³⁰⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 290.

³¹⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 334.

³¹¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 345.

³¹² *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 413.

item Paulini historiam plantarum som ock Baptistae Montanae och Soriae volumina duo in architect. Vet.”, vilket bifalles.³¹³

Summering

Förvärvsfrågan är ett av de områden där 1600-talets universitetsbibliotek tycks mest markant avlägset för oss. Donationer, under periodens tidigare hälft till stor del krigsbyte, spelar en stor roll – om än de privata donationerna inte är så betydande som de skulle bli under näst sekel – och hederliga inköp intar tidvis en utpräglad sekundär och undanskymd plats, och får tid efter annan stryka på foten för andra omkostnader. De underdimensionerade förvärvsanslagen gör det omöjligt för biblioteket att följa med i tidens nya litteraturproduktion.

Som framgår av till exempel de la Gardies kommentarer till sin egen donation 1669 (se s. 55 ovan) betraktades det som en patriotisk handling att skänka dyrbara kunskapsskatter till rikets läroinstitutioner. Dessas funktion associerades tydligt med “fäderneslandsens heder”.

Det kan å andra sidan verka chockerande för en sentida betraktare att se hur vårdslöst man ofta handskades med gamla böcker och manuskript. Gallringsskandalen under Verelius är ett anmärkningsvärt exempel, men något mer subtila exempel dyker upp under hela perioden; betydande mängder pergament, inklusive medeltida handskrifter, avyttras till exempel för att göra orgelbälgar av.³¹⁴ Delvis hänger detta givetvis samman med det lutherskt ortodoxa tidevarvets likgiltighet eller rentav fientlighet inför det medeltida katolska kulturarvet, men mer indirekta faktorer spelade också in. Tydligast av dessa är helt enkelt lokalproblemet; otaliga handskrifter multnade helt enkelt bort i de fuktiga lokalerna.

De la Gardies massiva donation representerar här, liksom på flera av de andra områdena, en vändpunkt. I ett slag ökas beståndet dramatiskt. Affären pekar också framåt mot 1700-talet, under vilket privata donationer av enskilda mecenater kom att spela en långt större roll för bibliotekets expansion.

³¹³ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 356.

³¹⁴ Annerstedt (1894), s. 31.

Ekonomi

Ekonomiska frågor behandlas med viss regelbundenhet i konsistoriet. Rutinmässiga ärenden som räkningar, inkrävningar av fordringar, etc. noteras regelbundet, men det som – kanske naturligt nog – får mest uppmärksamhet är oregelbundenheter och oegentligheter.

I mars 1631 inläggs m. Petrus Enstadius' räkning på ”byggnings penning:na som på Biblioteket kostade vore, nämlig 370 dlr på 1624 och 625. 121 dlr pro 1626, 134. pro 1627, som längden utvisat.”³¹⁵

I oktober 1631 talas om ”penningar till Bibliothecam förordnade vore, att där före ännu inga böcker inköpte vore, ej heller penningar där till uttagne, och intet tvivel vore, att H. K. M:tt eller Regni Cancellarius vorde där efter frågandes, efter som nu förhoppning vore att säkert bleve till att resa och sådant införskaffa”.³¹⁶ En vecka senare begär rektor ”byggnings och biblioteks penningar” av questor; denne säger sig ”dem inleverera vilja så snart han de 15 000 dlr utbekommer, som honom restar hos Riksens Herrar.”³¹⁷ I januari 1632 diskuteras redovisningar, varvid ”Bibliothecarius sade ock till Bibliothecam intet vara levererat.”³¹⁸

En ekonomisk angelägenhet som upptar mycket av konsistoriets uppmärksamhet under de tidigare åren är naturligtvis frågan om att tillsätta och avlöna en bibliotekarie. Detta har redan behandlats i avsnittet om Bibliotekariefrågan – se ovan.

Gradvis organiseras rutinerna för hanteringen av bibliotekets egen kassa upp. I juni 1639 beslutas att en särskild kista ska anskaffas för att förvara bibliotekskassan,³¹⁹ vilken ska förvaras i biblioteket.³²⁰

I maj 1640 diskuteras frågan om förvar av Bibliotekets deputerade pengar. Det hålls ”för rådsamt gillat, att be:te penningar förvaras i Biblioteket. Och att inspectores Bibliothecae hava en nyckel, den andra Bibliothecarius, att kistan där hela summan förvaras, och eljest utfå Bibliothecario något i sänder till det som kan behövas, för vilket han måste göra inspectorib. Bibliothecae och Consistorio räkenskap”. Dessa punkter bekräftas i september 1640 och april 1642.³²¹

³¹⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 147.

³¹⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 174.

³¹⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 175.

³¹⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll I*, s. 184.

³¹⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 234.

³²⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 242.

³²¹ *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 289, 303; *III*, s. 69.

I juli 1640, efter en ”inquisition om Bibliotekets uppbörd och utgifter” där oregelbundenheter i inkomsterna noterats, beslutas att en räkenskapsbok ska upprättas ”där uti all uppbörd och utgift klarligen bliver författat ifrå den tiden Biblioteket först av H. K. M:t med årlig ordinarie ränta donerat blev, till närvarande år, och sedan skall Qvestor, som nu är, till Bibliothecet inleverera alla dess penningar, först ifrå den tiden han qvesturam bekom, sedan och vad restrar för de förra åren, så vitt inventarium det tala kan.”³²²

När om- och utbyggnadsplanerna börjar ta fart framåt 1660-talet blir också de ekonomiska frågorna något mer pressande. I mars 1667 instruerar kanslern akademien att med större nit indriva skulder för att bekosta biblioteks- och andra reparationer,³²³ ett tema som återkommer då och då längre fram.

Loccenius’ räkenskaper

Under de sista åren av Loccenius’ tjänstetid som bibliotekarie, mot mitten av 1670-talet och framåt, börjar en del brister i den ekonomiska ordningen bli uppenbara. I februari 1675 efterlyser bokhållaren Rommel bl a ”Bibliothecarii specification på inköpte böcker A:o 1670, 71 och 72”. Det verkar bli återkommande problem med att få fram nämnda räkenskaper, och frågan tas upp ytterligare ett par gånger under 1675-76.³²⁴ I november 1678 ”besvärar sig” bokhållaren ”att han intet får behörige documenter, Biblioteket angående, sedan han vart bokhållare.” Nu har Vallerius ”inlevererat Bibliothekes böckerne, som skole extraderas till bokhållaren.”³²⁵

En betydande oreda kvarstår emellertid efter den framlidne Loccenius. I augusti 1678 frågar hans efterträdare Schefferus i en skrivelse om biblioteket ”har någre penningar att fordra för den tid som förfluten är, pådet han må veta antingen han skall handla med bokföraren eller icke”; frågan hänskjuts till att kontrolleras med bokhållaren.³²⁶ I april 1680 åtar sig Olof Rudbeck att göra klart Loccenius’ biblioteksräkenskaper till nästföljande år.³²⁷ Detta blir så småningom upptakten till det kanske häftigaste grälet mellan honom och Schütz.

I november 1682 frågar Schütz ”om någonsin räkning är gjord för inköpte materialier, böcker och annat där till, är det intet skett begärer han V. Consist:m ville

³²² *Akademiska konsistoriets protokoll II*, s. 296.

³²³ *Akademiska konsistoriets protokoll VIII*, s. 33.

³²⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XI*, s. 220, 265-266; *XII*, s. 150, 259.

³²⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 207.

³²⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XIII*, s. 136-137.

³²⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 57.

skaffa det till någon riktighet, förr ser han sig intet kunna taga sig något där av.”³²⁸
Konsistoriet beslutar att låta matematikprofessorerna Spole och Bilberg samt bokhållaren granska räkenskaperna.³²⁹

Det hela verkar dock gå trögt. I oktober 1683 efterlyser Schütz på nytt ”att de länge omtalte Bibliotekets räkningar, så till inventarium som dess årlige inkomst med forderligeste tillika med giltige verificationer måtte företagas, skärskådas och slutas”; på anmodan förtydligar Schütz att han menar ”räkningen av allt som Biblioteket tillhörigt är och av allt det som där ifrån är försålt så långt tillbaka man kan”. Spole och Bilberg, som åtagit sig att inspektera räkningarna, tillhålls att slutföra uppgiften.³³⁰

Den verkliga stormen bryter dock inte ut förrän i slutet av 1683. Schütz har i en tidigare skrivelse, apropå räkenskaperna som Rudbeck åtagit sig att slutföra efter Loccenius, hävdad ”vara i boken något tillskrivet, sedan hon vordet underskriven av inspectoribus aerarii” – Rudbeck skall alltså ha förfalskat delar av räkenskaperna. Konsistoriet beslutar att Rudbeck ska delges skrivelsen och låta sig ”vara angeläget att skynda med räkningarnes förfärdigande.” Schütz säger att Rudbeck haft räkenskapsboken i nio dagar och inte vill lämna ifrån sig den, och han begär att konsistoriet ska besluta att Rudbeck ”intet mer får henne till sig, utan komma upp på Biblioteket, då han vill där av sig betjäna”. Konsistoriet menar att när Rudbeck har boken och nu beskylls för att ha förfalskat eller ändrat i räkenskaperna kan den inte fräntas honom förrän han meddelats skrivelsen, ”ty om det voro den aldringeste så kan man intet döma ensidigt, utan att parten får där av communication”.³³¹

Schütz’ anklagelser mot Rudbeck diskuteras i konsistoriet den 3 januari 1684.³³² Dagen därpå förklarar Rudbeck att räkenskaperna ”äre färdige att till att låta taga avskrift utav räkningeboken, han måtte få behålla henne till nästkommande onsdag, på det att sterbhusen måtte genom sådan copia göra sig så mycke säkrare.” Detta beviljas; beslutet att verifikationsboken ska avskrivas och ett exemplar levereras upprepas 14 januari.³³³

Dispyten om verifikationsboken är emellertid inte slut ännu. I januari begär Schütz ”handräckning” av rektor och konsistoriet för att få Rudbeck att lämna ifrån sig boken - ”viljandes jag med det forderligaste en klagan på annan ort föredraga” – och efterlyser noga genomgång av räkenskaperna för att se om det ändrats i dem. Saken diskuteras med qvestor, rektor och närvarande professorer. Qvestor finner att

³²⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 238.

³²⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XV*, s. 246; *XVI*, s. 114.

³³⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 159.

³³¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 203.

³³² *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 229.

³³³ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 232, 235.

”vad räkningarna angår, voro de intet så pluttrade när jag skrev under, och som de nu se ut, så kan jag intet estimera dem för annat än som en köpmans kladd, emedan uti kammaren en rasur allena kan göra hela räkningen ogill, tycker därför bäst att en ren räkning göres.” Arrhenius säger sig befinna räkenskaperna som han tidigare justerat ”sedermer... makulerat och överpluttrat... helst efter det i så många rasurer äro, och mycket utstruket och annat åter insatt, vilket som det är orimligen gjort så förringar det räkningarnes värde.” Rektor menar att inget ändrats ”varken i debet eller credit som essentialt är i en räkning, men vad Prof. Rudbeck har behagat att tillskriva till att förklara posterna, må han själv svara före.” Om det skulle vara någon bok införd som inte finns i biblioteket är svårt att säga, ”efter vid räkningarnas överseende var omöjligt att dem i Biblioteket genomse.” De närvarande tycks överens om att räkenskaperna bör inkomma. Rektor ”svarar där emot att h. Schütz säger sig gå på högre ort så må han gå, dock icke våra förmän förbi.” Rudbeck är frånvarande, tydligen på grund av sjukdom.³³⁴

Den 6 februari är Rudbeck närvarande i konsistoriet, ursäktar sig för sin tidigare frånvaro och är angelägen att rentvå sig från anklagelserna.³³⁵ Senare samma månad uppläses ett brev från Rudbeck (som tyvärr inte finns återgivet i protokollet) ”var i han begärar att de som Biblioteks räkningen klandrade icke måtte sitta i Consistorio”. Schütz går till motattack, framhåller motsägelser i Rudbecks version av räkenskaperna, upprepar att ”får jag icke rätt här skall jag gå annan väg” och protesterar på nytt mot att han inte får verifikationsboken.³³⁶

Dispyten återupptas en vecka senare. Eftersom Rudbeck nu är frånvarande kan ”intet ske något fullkomligt betänkande över den saken”. Ärkebiskopen föreslår att man ordnar en oberoende revision, som kan gå igenom Rudbecks räkenskapsbok och ”corrigera vad mangel de där uti kunna finna”. Förslaget bifalls. Schütz går med på det men insisterar på att verifikationsboken ”måtte honom tillställas och förvaras i Biblioteket, som uti sitt rätta rum”; ärkebiskopen tycker att ”här görs mera difficulte än det behövdes” och frågar om Schütz ”i sådant fall ville giva ut den förre räkningeboken.”³³⁷ Schütz svarar att han ”på ämbetes vägnar intet kunde giva ut henne”; ärkebiskopen ”sade sig ha den goda tankan om Consist. att de mena Biblioteket så väl som någon annan”.³³⁸

³³⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 241-242.

³³⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 244.

³³⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 250-251.

³³⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 252-253.

³³⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 252-253.

Schütz verkställer sitt hot att gå vidare till högre ort. Han drar ärendet inför kammarkollegiet, som går in och kräver räkenskaperna och verifikationsboken.³³⁹ Konsistoriet svarar i maj, efter brev från riksrådet och drotsen, och ”viser sine skäl varföre det här till dags med verificationerne till Acad:ae räkningarne ej inkommit och tyckt att man där med intet bort inkomma. Men skall det så ske, så är det svårt att spjärna mot udden.” Man hänvisar åter till tidigare lämnade förklaringar.³⁴⁰

I maj 1685, ett år senare, kräver kammarkollegiet på nytt verifikationsboken. Viss oklarhet verkar råda om varför den dröjt.³⁴¹ Rudbeck uppger att boken finns i Loccenius’ sterbhus. Saken diskuteras fram och åter, och Schütz håller ett ljungande strafftal:

Det är intet okunnigt huru jag å ämbets vägnar har så skrift- som muntel. Tid efter annan yrkat på riktighet vid Kungl. Acad:ns Bibliotek, som en lång tid bortåt varit bragt uti oförsvarlig confusion, och har jag bland annat infordrat de förbe:te Biblioteks verificationer, såsom de där ingen privat tillkomma utan Biblioteket allena, varföre de ock stå ibland andra Bibliotekets böcker uti indice, men vad svårhet man här vid har försport, det visar sig nogsam av Kungl. Kammarens starka påminnelser, dit jag saken defererat såsom en räkningssak, och vunnit på detta mitt procedere H:s Maj:ts nådigste approbation ehuru en eller annan det fåfängt carperat. Det är klart nog att verket är fullt med intriger och är ingen annan orsaken där till än Prof. Ol. Rudbeck, som utan Kungl. fullmakt inmängt sig i dispositionen över Biblioteket, och upplagt sig som en contrapart emot mig, då jag skäligen fordrat tillbakas där Biblioteket tillhör; och ehuru väl han säger dem nu vara i salig Loccenii sterbhus, så måste han än då stå under det ansvar, som skäligen faller på honom, för det han tagit sig att disponera om Biblioteket, ja förvägrat Biblioteket sin verifications bok. Och såsom Biblioteket genom sådant förhållande icke ringa skada tagit, så reserverar Biblioteket sig all tillbörlig satisfaction emot vederbörande, tyckandes jag det intet böra vara onäpst att privat personer så onödigt och utan all grund förhålla publico sitt, och intet akta Kungl. Kammarens brev, och såsom Kungl. Kammarens siste brev till Ärkebiskopen H:s Magnificence och Consistorium befaller Consistorium boken överskaffa, så är det tämmeligen förmätet om någon understår sig att förtaga Consistorio här uti sin rätt.³⁴²

³³⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 255.

³⁴⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 286.

³⁴¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 102.

³⁴² *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 104-106.

Det beslutas, efter en del ytterligare dividerande, att boken omgående ska levereras från sterbhuset.³⁴³ Rudbeck klarar sig emellertid ifrån vidare påföljd, men han råkar vid samma tid i blåsväder på grund av andra angelägenheter (se nedan).

Andra ekonomiska ärenden under 1680-talet

I skuggan av det ovan skildrade grälet rullar de mindre dramatiska ekonomiska ärendena på. I mars 1680 beviljas för första gången att man lånar pengar ur studentkassan till biblioteksbyggnationerna, ett förfarande som sedan återkommer vid flera tillfällen.³⁴⁴ 1681 påminns om att studentavgifterna skall indrivas noggrant, helst som hälften av dem ska gå till biblioteksbygget.³⁴⁵ Det verkar ha förekommit en del oegentligheter i samband med detta. I april 1684 innehåller akademien Rudbecks lön då han har ”tagit en stor post penningar till läns av studente cassan åt Biblioteket” utan att göra räkenskaper härför.³⁴⁶ Rudbeck klagar i sin tur hos kanslern över ”huru Qvestor arresterat för honom hela hans årslön Consist:io ovitterligt, varit allena både domare och executor /.../ och sådant allt utan kommunikation med Consistorio, eller att Professorerne det ringeste där av visste”; det framgår inte av protokollen hur ärendet till slut avlöper.³⁴⁷

I februari 1685 frågas i en skrivelse till drotsen huruvida verifikationerna på bibliotekets och akademins räkenskaper ska lämnas in i original eller vidimerade kopior. Tydligt har kammaren begärt originalhandlingarna, men konsistoriet skulle föredra att skicka kopior.³⁴⁸

I mars 1685 finner drotsen att sterbhusens räkenskaper för biblioteket inte är färdiga; det beror på att ”boken som här till fordras är uti Cammaren och kan intet någre räkningar göras färdige, förr än man den får igen.” Drotsen är missnöjd med ”att ej räkningarne gjorts färdige för vart år”.³⁴⁹

³⁴³ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 106-107.

³⁴⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 33, 96, 130, 226-227.

³⁴⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XIV*, s. 485.

³⁴⁶ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 279.

³⁴⁷ *Akademiska konsistoriets protokoll XVI*, s. 291-292.

³⁴⁸ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 33, 38.

³⁴⁹ *Akademiska konsistoriets protokoll XVII*, s. 40.

De sista åren

Under 1686-1691 domineras de ekonomiska frågorna helt av byggnads- och lokalärenden (se detta avsnitt). I början av 1690-talet börjar andra ärenden dyka upp på nytt; i april 1691 rekommenderas att de som skriver in sig från andra akademier bör skänka 1/4r, till biblioteksomkostnader.³⁵⁰

Kanslern förklarar sig i augusti 1692 ha ”discurrerat om de medel som av ungdomen till Biblioteket församlas, varest de skola vara i förvar anten hos Bibliothecarien el:r in loco publico” och begär konsistoriets åsikt skriftligen. Stiernberg säger sig ”såsom Bibliothecarius efter constitutionerne böra hava desse penningar om händer och därförä räkenskap göra.”³⁵¹ Frågan tas upp på nytt i mars 1693. Konsistoriet finner att ”en viss fiscus [kassa] bör upprättas, som sättes i aerario, och en nyckel där till har Rector, den andra Bibliothecarius, och att för samma medel görs räkning vid slutet av vart rectorat.”³⁵²

Våren 1693 väcks frågan om fattiga studenter kan medges dispens från kravet att lämna bidrag till biblioteket. Detta nekas med hänvisning till ”att Hans Kungl. Maj:ts klara resolution är där på. Och där några sluppe, så skulle komma hopetals, som vilja ursäkta sig för fattigdom. Eljest är Biblioteket sådant, som med tiden kan vara var och en till nytta.”³⁵³ Biblioteksamanuensen Johan Starling klagar över utebliven ersättning, en affär som tar sin tid att reda ut.³⁵⁴

Ännu i den sista notisen i protokollen från perioden, ett utdrag ur räkenskaperna från 1694 som framförs i konsistoriet, framgår att en viss oreda fortfarande föreligger.³⁵⁵

Summering

Bibliotekets ekonomiska hantering och rutiner tar gradvis form under perioden, i den mån detta kan utläsas av protokollen som ju inte gör anspråk på att presentera en samlad ekonomisk framställning. Som redan påpekats handlar mycket av de ekonomiska referenserna i materialet om löpande ärenden, men man kan också urskilja flera andra huvudteman.

³⁵⁰ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 49.

³⁵¹ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 190.

³⁵² *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 243, 262.

³⁵³ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 243.

³⁵⁴ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 270, 323-324, 332.

³⁵⁵ *Akademiska konsistoriets protokoll XX*, s. 361.

Försöken att komma till en lösning rörande tillsättande och finansiering av en bibliotekarietjänst intar en regelbundet återkommande plats under de första åren, liksom turerna kring finansiering av byggnadsprojekten under de senare. Särskilt genom de sistnämnda kan man se hur nya rutiner och modeller med tiden uppstår genom nödvändighet, t ex att man regelbundet lånade ur studentkassan, vilken med tiden kom att bli "ett slags 'anslag' för biblioteket."³⁵⁶

Det stora grälet om räkenskaperna efter Loccenius erbjuder flera fragmentariska inblickar i hur den ekonomiska hanteringen kring biblioteket fungerade och inte fungerade. Liksom i fråga om t ex katalogen hade en bibliotekarie uppenbarligen stort utrymme att sköta eller vansköta räkenskaperna utan alltför sträng och regelbunden yttre kontroll – i synnerhet, givetvis, när samma bibliotekarie innehade sin post under lång tid. Samtidigt kan man notera att själva det faktum att räkenskaperna efter Loccenius' frånfälle befann sig i ett så bedrövt skick inte väcker någon särskild kontrovers, jämfört med det bråk som bryter ut kring Rudbecks uppföljning av dem. Detta måste naturligtvis i sin tur sättas i samband med att, som vi har sett, både Rudbeck och Schütz var i hög grad kontroversiella personer vid universitetet.

När den studerade perioden drar mot sitt slut har biblioteket uppnått något mer regelbundna rutiner, men räkenskaperna är fortfarande inte fria från oreda. Den ekonomiska hanteringen har utvecklats under perioden men knappast genomgått någon revolution.

³⁵⁶ Andersson-Schmitt, s. 24.

4. Avslutande kommentarer

Konsistorieprotokollen ger en fascinerande inblick i det tidiga universitetsbibliotekets vardag, rutiner och små och stora problem. Det mest slående vid betraktandet av materialet är hur mycket av detta som förefaller bekant och lättigenkännligt för oss idag. 300 år är inte alltid så lång tid.

Den bild som källmaterialet ger av universitetsbibliotekets första tid är en lång och ofta bekymmersam "barndom", under vilken man sakta och mödosamt letar sig fram mot mer eller mindre fungerande lösningar på sina mest akuta och grundläggande problem. I stort sett inget är givet från första början; även om man har tydliga förebilder, främst naturligtvis olika utländska bibliotek, måste mycket "uppfinnas" från grunden.

Det är heller inga triviala problem det unga universitetsbiblioteket har att övervinna. Lokalerna var från första början onöjaktiga - trånga, fuktiga, dåligt ventilerade och med läckande tak; ett problem som inte fick någon tillfredsställande lösning förrän i och med inflyttningen i Gustavianum. Bara att få en ordentlig bibliotekarietjänst instiftad och tillsatt tog årtal, och under de perioder där bibliotekarierna ofta byttes av kan man skönja problem med förvaltandet av kunskap och erfarenhet; de nya bibliotekarierna fick inte nytta av sin föregångares erfarenheter då dessa dokumenterats otillräckligt. De återkommande klagomålen över försvunna kataloger eller räkenskaper ger klara exempel på detta.

Låneordningen var från början kaotisk och endast gradvis uppnåddes någon sorts ordning. Professorerna visade sig ofta egenmäktiga och besvärliga som låntagare och vållade bibliotekarierna stora bekymmer. Samtidigt bör man undvika att alltför kategoriskt sätta biblioteket och professorerna i motsatsställning - protokollens dokumentation kommer naturligt att fokusera på konflikter snarare än på harmoni. Flera av professorerna hade också gjort ovärderliga insatser för biblioteket genom inspektioner, inventeringar och konstruktiv kritik - Olof Rudbecks insatser på det området bör t ex i rättvisans namn nämnas här, då han i undersökningsmaterialet annars mest figurerat som en problemlåntagare av grandiosa mått.

En intressesättning som däremot tycks ha varit reell, om än naturligtvis komplicerad, är mellan bibliotekarie och konsistorium å ena sidan och studenterna å

andra. De sistnämnda framträder i protokollen nästan uteslutande som problem och olägenheter: de ränner i biblioteket, lånar och rentav stjälar böcker som sedan förstörs genom oaktsamhet, forcerar galler och är till allmänt besvär. En något mer positiv inställning skymtar i de återkommande förslagen att återupprätta ett särskilt studentbibliotek av bibliotekets dupletter, men dessa uppkom ofta i ett sammanhang där det mest handlar om att skydda det "riktiga" biblioteket från kläffingriga studenter och andra "promiscue" besökare.

Ambitionerna att bringa ordning i låneverksamheten försvårades länge av bristen på en fungerande katalog. Även sedan sådana upprättats och kommit i bruk kvarstod den bristande kontinuiteten. Varje bibliotekarie hade sina egna idéer om systematik och ordnade böckerna efter eget huvud, vilket som vi har sett kan innebära mycket besvär för vederbörandes efterträdare och medhjälpare.

Alla dessa besvärligheter till trots kan vi ändå se att det hela faktiskt ledde någon vart. Under de många, långdragna och ibland bittert infekterade diskussionerna kring biblioteksärendena i konsistoriet växte så småningom ett samarbete fram mellan kansler, konsistorium och bibliotekarie. Långtifrån alla problem löstes men vissa av bristerna avhjälpes eller mildrades med tiden. När biblioteket inledde sin nya period i Gustavianum var det en långt mer fungerande institution än då dess verksamhet tog sina första stapplande steg.

Universitetet, biblioteket och statsmakten

Ett intressant bitema i materialet är förhållandet mellan universitetet (och biblioteket) och statsmakten. Fastän denna relation inte är föremål för direkt diskussion i sig utgör den naturligt nog bakgrund till mycket av de andra diskussionerna.

Den svenska statsmaktens intresse för universitetet var som vi har sett betydande och ökade under periodens gång. Rikets intellektuella och kulturella upprustning var en statsangelägenhet; lärosätet var en handfast och oundgänglig resurs för att producera lärare, präster och tjänstemän. Universitetets ställning som direkt knutet till Kungl Maj:t och kronan markerades tydligt då rikskanslern Oxenstierna även blev universitetskansler 1645; efter honom förenade Magnus Gabriel de la Gardie också båda ämbetena.

Att förhållandet mellan universitetet och kronan på det hela taget var gott betyder inte att det var okomplicerat. Som vi har sett låg konsistoriet ständigt i segslitna förhandlingar med myndigheterna för att få finansiering till bibliotekarietjänst och byggnadsprojekt. Drottning Kristinas ovana att utan hänsyn till de faktiska ekonomiska resurserna utnämna övertaliga professorer vållade såväl missnöje som

underskott och förvirring i universitets affärer, ett problem som till viss del fortsatte under de la Gardies kanslerskap.

Mot slutet av perioden kan man mellan raderna se hur det nya karolinska enväldet sätter sin prägel på universitetet. Staten har börjat få en större makt och myndighet att mer direkt lägga sig i universitets angelägenheter. Tydligast märks detta förstås vid affären med Schütz' tillsättning som bibliotekarie. Man kan också se att tonläget, när förhållandet till kungliga dekret diskuteras, blir mer markerat underdånigt - se till exempel hur de la Gardie konstaterar att utnämningen av Schütz, som han personligen våldsamt motsätter sig, "stodo oss intet till att scrupulera, utan underdånigst efterleva" (se s. 25). Bara några år tidigare kan konsistoriet åtminstone något friare diskutera hur man ska förhålla sig till rikskanslerns påbud om byggnationer (se s. 47), även om där också förmärks en oro för att råka i "ogunst och olägenhet."

Förr och nu

Som jag tidigare noterat förefaller 1600-talets universitetsbibliotek i många avseenden nära och välbekant, medan det i andra är arkaiskt och främmande. Den kanske mest genomgående skillnaden gentemot ett modernt bibliotek är att vi i dag normalt har en långt mer färdig modell för organisation, rutiner, klassificering, etc. tillgänglig. Även när ett nytt bibliotek eller en ny biblioteksgren grundas behöver man inte göra på långa vägar lika mycket av arbetet från grunden som våra föregångare i stormaktstidens Sverige var tvungna till.

Villkoren en nutida bibliotekarie arbetar under är mycket avlägsna från de som gällde för en Loccenius eller Schütz. Men många av de fundamentala problemen med att driva ett akademiskt bibliotek är de samma idag som för trehundra år sedan, och många av de biproblem som komplicerar verksamheten tycks också genomgående. Brist på resurser, arbetskraft och utrymme är som vi kunnat konstatera inga nya problem. Och för att driva ett bibliotek behöver man fortfarande en pålitlig bibliotekarie med kvalificerad hjälp, anständiga lokaler, resurser för regelbundna förvärv, en fungerande och aktuell katalog till grund för att upprätthålla låneordning och en likaledes fungerande organisation för ekonomin. Vi kan knappast sägas ha slutgiltigt löst några av de grundläggande problem som 1600-talets bibliotek stod inför. Däremot har vi i de flesta avseenden betydligt större resurser att hantera dem.

5. Sammanfattning

Uppsatsen undersöker hur Uppsala universitetsbiblioteks verksamhet, organisation och rutiner fungerade under dess tidigaste period, från grundandet 1620 till dess att det flyttade in i lokalerna på Gustavianum, den dåvarande universitetsbyggnaden, 1694. Studien grundar sig främst på det Akademiska konsistoriets, universitetets styrelse, protokoll från perioden.

Det unga biblioteket ställs från första början inför ett antal organisatoriska problem. De som upptar mest tid och energi är dels lokalfrågan - bibliotekets första lokaler är otillfredsställande, och sökandet efter en ny fungerande lokal tar större delen av perioden i anspråk - dels försök att organisera och upprätthålla fungerande lånedisciplin. Det tar även tid att inledningsvis tillsätta och behålla en bibliotekarie. Förhållandet till kronan och statsmakten komplicerar tidvis universitetets och dess biblioteks verksamhet, i synnerhet efter 1680 då den enväldige Karl XI ser sig bemyndigad att direkt gripa in i verksamheten och t ex tillsätta en bibliotekarie.

Diskussionerna kring biblioteksärendena förs till största delen under lugna och ordnade former men urartar periodvis till våldsamma gräl, särskilt under 1680-talet då bibliotekarien, som tillsatts av kungen och uppfattas som dennes mellanhand, befinner sig i fejd med kanslern och delar av konsistoriet. Likväl växer ett samarbete mellan universitetsstyrelsen, professorerna och bibliotekarierna gradvis fram och resulterar med tiden i förbättrade biblioteksrutiner och -verksamhet och en tillfredsställande lösning på lokalfrågan.

Stora delar av de problem och ärenden som framtonar i källmaterialet är väl bekanta och igenkännliga för nutida bibliotekarie och låntagare. Även om nutidens villkor för biblioteksverksamhet är mycket annorlunda än 1600-talets är många av de grundläggande frågorna som finns att lösa de samma.

6. Referenser

Primära källor

Annerstedt, Claes (red.), *Uppsala universitets historia: Bihang I. Handlingar 1677-1654* (Uppsala 1877).

Sallander, Hans (red.), *Uppsala universitet: Akademiska konsistoriets protokoll* (Uppsala, 1968-). (Skrifter utgivna till Uppsala universitets 500-årsjubileum: I. Texter: 1. Konsistorieprotokoll), vol. I-XX.

Litteratur och sekundära källor

Andersson-Schmitt, Margarete, "Biblioteksdebatten i Akademiska konsistoriet 1627-1694." I Hornwall, Gert (red.), *I universitetets tjänst: Studier rörande Uppsala universitetsbiblioteks historia* (Uppsala 1977), s. 19-30.

Annerstedt, Claes, *Uppsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702* (Stockholm 1894).

Arvidsson, Catharina och Jansson, Magdalena, *Bibliotekskatalogens utveckling i Sverige från medeltid till nutid – sedd ur ett institutionsteoretiskt perspektiv* (Magisteruppsats. Borås 2001).

Englund, Peter, *Ofredsår: om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt* (Stockholm 1993).

Eriksson, Gunnar och Frängsmyr, Tore, *Idéhistoriens huvudlinjer* (Stockholm 1992).

Frängsmyr, Tore, "Uppsala universitet". I *Nationalencyklopedin, band 19 [Uge-Vitru]* (Höganäs 1996), s 89.

Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria: Stormaktstiden* (Stockholm 1975).

Lindroth, Sten, *Uppsala universitet 1477-1977* (Stockholm 1976).

Ottervik, Gösta och Möhlenbrock, Sigurd, *Svenska bibliotek: Historia, organisation, funktion* (Lund 1973).

Walde, Otto, *De svenska bibliotekens historia* (Uppsala 1931).